

Universiteit Utrecht

Kiezers van links en rechts populistische partijen: zijn er overeenkomsten?

Kenmerken en opvattingen van mensen die het waarschijnlijk achten op de SP of de PVV te stemmen in
vergelijkend perspectief

Bachelorscriptie – Individuele versie Sasha Smeets

Sasha Smeets (5523559) & Nienke Stam (5518733)

16/06/2017

Opleiding: Sociologie

Begeleider: dr. Matthijs Rooduijn

Tweede beoordelaar: dr. Wojtek Przepiorka

Abstract

In deze scriptie hebben we onderzocht in hoeverre er overeenkomsten zijn in kenmerken en opvattingen tussen mensen die het waarschijnlijk achten om op een links dan wel rechts populistische partij te stemmen. Hiervoor kijken we naar de Nederlandse politieke context. Als links populistische partij nemen we de SP en als rechts populistische partij nemen we de PVV. Aan de hand van verschillende theorieën verwachtten we dat sociaal-economische status (onderverdeeld in sociale klasse en opleidingsniveau), politieke onvrede, een voorkeur voor directe democratie, eurosceptis en nationalisme overeenkomsten zijn tussen zowel de SP en PVV als hun kiezers. Het is gebleken dat alleen sociale klasse en een voorkeur voor directe democratie overeenkomsten waren tussen mensen die het waarschijnlijk achten om op de SP of op de PVV te stemmen.

Keywords: populisme, kiezers, SP, PVV, links populisme, rechts populisme

Inhoud

<i>Abstract</i>	1
Inleiding	3
Theorie	5
Data en operationalisering.....	15
Methoden.....	18
Resultaten.....	19
Conclusie en discussie.....	33
Bronnen.....	37
Appendix	42

Inleiding

In zowel de huidige Nederlandse politiek als in andere westerse democratieën behalen populisten grote successen. Populisme stamt in eerste instantie uit het eind van de 19^e eeuw, toen de Amerikaanse People's Party opkwam (Jagers, 2006). Deze beweging, bestaande uit boeren, kwam op voor het 'gewone' volk. Daarnaast kwam de beweging in protest tegen de status quo en stuurde deze aan op politieke, sociale en economische hervormingen in het land. Populisme in het algemeen wordt gekenmerkt door de nadruk die gelegd wordt op de tegenstelling tussen de corrupte elite en het normale volk (Mudde, 2004). Tot de jaren '80 was er nauwelijks literatuur over populisme te vinden, maar sindsdien is er een grote toename te zien in boeken en artikelen over populistische partijen. Vanaf dat moment kwamen populistische partijen zoals we ze op de dag van vandaag kennen langzaam op. De vraag die in deze scriptie centraal staat, is *'Welke overeenkomstige opvattingen en kenmerken vertonen Nederlanders die het waarschijnlijk achten in de toekomst op links of op rechts populistische partijen te stemmen?'*

Populisme valt zowel links als rechts van het politieke spectrum aan te treffen. Bekende rechts populistische partijen zijn de Amerikaanse president Trump en Marine le Pen, partijleider van de Franse partij Front National. Ook de UK Independence Party is een rechts populistische partij. Aan de linkerkant van het spectrum is er de Spaanse populistische partij Podemos en ook Griekenland kent een grote links populistische partij: Syriza. Al deze partijen en politieke leiders zijn de afgelopen jaren invloedrijk geweest in het politiek debat, zowel nationaal als internationaal.

Ook in Nederland zijn er de laatste jaren verschillende populistische partijen opgericht die de nodige successen behaald hebben. In 2002 werd de Lijst Pim Fortuyn (de LPF) opgericht door de rechts-populistische Pim Fortuyn. De LPF en Fortuyn stonden onder andere bekend om hun kritische houding tegenover de Islam. Fortuyn werd een aantal dagen voor de verkiezingen in 2002 vermoord. Zijn partij haalde daarop een groot succes met 17% van de stemmen en 26 zetels in de Tweede Kamer (Parlement & Politiek, z.d.-a). Na deze verkiezingen heeft de LPF geen grote successen meer behaald en is zij uiteindelijk opgeheven. Na de LPF zijn er nog wel andere rechts populistische partijen opgericht zoals Trots op Nederland van Rita Verdonk en de PVV van Geert Wilders. Naast deze partijen is er nog een andere populistische partij te noemen, namelijk de linkse SP. De SP en de PVV hebben in het verleden een grote rol gespeeld en doen dat nog steeds. Beide partijen hadden 15 zetels in de Tweede Kamer na de verkiezingen van 2012 (Kiesraad, 2012). Bij de verkiezingen in 2017 is de SP bijna gelijk gebleven met 14 zetels en is de PVV uitgegroeid tot 20 zetels (Kiesraad, 2017). Hiermee werd laatstgenoemde de tweede grootste partij van Nederland. Het grote aantal zetels van zowel de SP als de PVV laat zien dat een groot deel van de Nederlanders aanhanger is van een populistische partij en het populisme dus ook een steeds belangrijkere rol inneemt in de Nederlandse politiek.

Omdat de SP en PVV zo invloedrijk zijn in de Nederlandse politiek, ligt de focus in deze scriptie op deze twee partijen. Daarnaast maakt het succes van zowel een links populistische partij als een rechts

populistische partij tegelijk de Nederlandse situatie uniek (Akkerman, Mudde & Zaslove, 2014). Er zijn nauwelijks andere landen waarbij dit het geval is, waardoor we in Nederland links en rechts populistische kiezers goed met elkaar kunnen vergelijken.

Hoewel beide partijen populistisch genoemd kunnen worden en ze dus enkele overeenkomsten in standpunten hebben, verschillen ze veelal op inhoud van elkaar. Dit heeft te maken met hun positie in het links-rechts spectrum. Omdat radicaal-links en radicaal-rechts zich beide aan een ander uiteinde van het politieke spectrum bevinden, verschillen de partijen sterk van elkaar (McClosky & Chong, 1985).

Eerder onderzoek naar overeenkomsten tussen links en rechts populistische partijen in Nederland heeft uitgewezen dat linkse en rechtse populistische partijen (respectievelijk de SP en de PVV) overeenkomsten vertonen wat betreft hun ideeën over de soevereiniteit van de Europese Unie en democratische hervormingen (Otjes & Louwse, 2015). Desondanks stemmen beide partijen over het algemeen mee met de andere partijen aan hun kant van het links-rechts spectrum. Waar er dus al onderzoeken bestaan naar overeenkomsten tussen links en rechts populistische partijen, is er nog maar nauwelijks iets bekend over overeenkomsten tussen kiezers van zowel links en rechts populistische partijen. Omdat de kiezers van de SP en de PVV voor een belangrijk deel bepalend zijn voor het succes van de partij, is het van belang om ook hier onderzoek naar te doen en niet alleen naar de partijen en hun overeenkomsten. Onderzoek naar kiezers van populistische partijen kan bijdragen aan het verklaren van het succes van deze partijen. Er bestaat al wetenschappelijke literatuur over kenmerken van ofwel linkse ofwel rechtse populistische kiezers. Zo is uit onderzoek naar radicaal-links populistische kiezers al gebleken dat mensen die zich identificeren met de arbeidersklasse, die lid zijn van een vakbond, geen religie aanhangen, ontevreden zijn over de huidige democratie of negatief staan tegenover het lidmaatschap van de Europese Unie staan, een grotere kans hebben om op een links populistische partij te stemmen (Ramiro, 2016). Onderzoek naar rechts populistische kiezers heeft uitgewezen dat er onder deze kiezers sprake is van weinig politiek vertrouwen, maar dat er desondanks grote politieke tevredenheid bij hen bestaat (Zhirkov, 2014). Deze paradox zou verklaard kunnen worden doordat men positief staat tegenover de bestaande politieke orde, maar de partijen (elite) die dit moeten beschermen wantrouwen. Echter, literatuur waar kenmerken van kiezers van beide spectra met elkaar vergeleken worden, is nauwelijks te vinden.

Theorie

Definities

Voordat we de theorie behandelen is het eerst noodzakelijk om een aantal begrippen te definiëren. Mudde (2004) omschrijft populisme als volgt: “*an ideology that considers society to be ultimately separated into two homogeneous and antagonistic groups, ‘the pure people’ versus ‘the corrupt elite’, and which argues that politics should be an expression of the volonté générale (general will) of the people.*” De bovengenoemde definitie van populisme, waarbij het gewone volk, de corrupte elite en het belang van volkssoevereiniteit centraal staan, richt zich op de kernconcepten van populisme. Echter, binnen de bestaande wetenschappelijke literatuur worden ook regelmatig nog andere kenmerken van populisme aangehaald zoals een voorkeur voor directe democratie, eurosceptis of een charismatische leider als personificatie van het volk (Vossen, 2012; Krouwel & Abts, 2007). Ook de aanwezigheid van samenzweringstheorieën is een veelgenoemd kenmerk, waarbij politici, wetenschappers en de media gezien worden als partijen die de bevolking onjuistheden willen laten geloven (Mol, 2012). Naast populisme in het algemeen kunnen we ook definities van zowel links als rechts populisme geven. Volgens Lucardie (2007) zien rechtse populistten immigranten als een bedreiging voor het etnisch homogene volk. Ze zijn gericht op zichzelf en wat bekend is en hebben een afkeer van wat vreemd is. Links populisme streeft naar gelijkheid (Visser, Jaspers, Kraaykamp, 2012). Daarnaast benadrukt links populisme volgens Lucardi (2007) de tegenstelling tussen kapitalisten, bankiers en bureaucraten en het volk, en willen ze deze tegenstelling verkleinen. Ook zijn linkse populistten tegen het kapitalistische systeem. Dit onderscheid tussen links en rechts populisme komt sterk overeen met het onderscheid tussen links en rechts in het algemeen. Links streeft naar strenger overheidsbeleid en ingrijpen, om zo gelijke verdeling van goederen en middelen te bereiken (Achterberg, 2006). Rechts pleit juist voor het verminderen van overheidsbeleid en -ingrijpen.

Populistische partijen in Amerika en Europa

Zowel in Nederland als daarbuiten is er, zoals eerdergenoemd, een opkomst te zien van zowel links populisme als het rechts populisme. Donald Trump, de in de Verenigde Staten in 2016 gekozen president, is een populist. Hij ziet zichzelf als een buitenstaander in de politiek, wil zich inzetten voor het gewone volk en is tegen het corrupte gezag (Inglehart & Norris, 2016). De kernconcepten van het populisme komen duidelijk naar voren in deze omschrijving. Trump is een rechtse populist, dit blijkt uit het feit dat hij zich als president hard maakt tegen immigratie, aangezien hij immigranten als bedreiging voor het land ziet. Daarnaast is hij heel erg gericht op Amerika, dit blijkt onder andere uit zijn persoonlijke leus ‘Make America great again’.

De UK Independence Party, een partij uit het Verenigd Koninkrijk, valt ook onder het rechts populisme. Het rechts populisme van de partij blijkt uit standpunten gericht op anti-immigratie en eurosceptis (Lynch, Whitaker, Loomes, 2012). De partij heeft in Groot-Brittannië mede het Brexit

referendum opgezet, waardoor het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Unie zal stappen. Dit was alleen mogelijk door de steun van het volk. Een referendum is een vorm van directe democratie, dit kan als een van de kenmerken van populisme gezien worden.

Ook Frankrijk kent een grote populistische partij: Front National. Marine Le Pen, de partijleider, zet zich in voor Franse soevereiniteit, het tegengaan van globalisatie, opkomen voor de ‘gewone burger’ en het verdedigen van de Franse identiteit en cultuur (Kriesi & Pappas, 2015). Hieruit blijken zowel de kernconcepten van populisme: het opkomen voor de gewone burger, als kenmerken van rechts populisme: het tegengaan van globalisatie en opkomen voor de Franse identiteit en cultuur. Dit zijn voorbeelden van gericht zijn op wat bekend is en een afkeer hebben van wat vreemd is. Daarnaast heeft Le Pen een duidelijke afkeer tegen de gevestigde politiek. De linkse partij PS (Parti socialiste) en rechtse partij UMP (Union pour un Mouvement Populaire), tussen 2012 en 2017 de grootste partijen in Frankrijk, voegt zij samen tot UMPS. Dit om zo aan te geven dat deze ‘verschillende’ partijen in werkelijkheid ‘een pot nat zijn’ (Brack, 2014).

Ook aan de linkerkant van het politieke spectrum zijn in Europa verschillende populistische partijen te vinden. Spanje kent een links populistische partij: Podemos (Hutten, 2015). Podemos is in 2014 opgericht uit de 15M-beweging. Deze beweging ontstond in 2011 uit protest tegen de toenmalige premier Zapatero. Ze was het niet eens met de kapitalistische maatregelen die de premier had genomen om de economische crisis te bestrijden, waaruit het linkse karakter van de partij blijkt. Podemos staat voornamelijk bekend als eurosceptische partij en is voorstander van directe democratie en meer politieke transparantie. Deze kenmerken komen overeen met die van populistische partijen in het algemeen.

Daarnaast heeft ook Griekenland een grote links populistische partij: Syriza. Deze partij richt zich op ‘het volk’ en het onderscheid tussen het volk en de elite (Stavrakakis & Katsambekis, 2014). Dit blijkt onder andere uit de grote hoeveelheid verwijzingen naar ‘the people’ in speeches en campagnes. In verkiezingslogans zoals ‘They decided without us, we’re moving on without them’ maakt de partij haar onvrede over het huidige politieke beleid en de hierbij horende scheiding tussen het volk en de elite duidelijk. Dat Syriza tot links populisme behoort, blijkt uit de herverdeling van inkomen en welvaart die de partij nastreeft en het willen nationaliseren van banken om zo kapitalisme tegen te gaan (Fhearraigh, 2012).

Populistische partijen in Nederland

In Nederland zijn momenteel twee populistische partijen, de linkse SP en de rechtse PVV. De SP, waarvan Emile Roemer partijleider is, is kritisch over de tegenstelling van elite en burger en zou graag de afstand tussen deze groepen kleiner zien (Wolffram, 2012) en meer macht bij de gewone burger leggen (SP, z.d. c). Dit zou moeten gebeuren door middel van het versterken en beschermen van de

huidige parlementaire democratie, door de SP genoemd als ‘het belangrijkste middel om de wil van de bevolking tot uitdrukking en uitvoering te brengen’ (SP, z.d. b). Daarnaast is de SP sterk van mening dat het overdragen van de Nederlandse soevereiniteit aan supranationale instituties zoals de EU zou leiden tot ‘ernstige en ontoelaatbare aantasting van de democratie’. Dit omdat deze supranationale instituties ondemocratisch zijn volgens de SP. De SP noemt raadgevende en correctieve referenda, samen met een gekozen staatshoofd, commissarissen van de koning en burgemeesters, als manieren om de huidige democratie te versterken. Net als eerder genoemde populistische partijen is ook de SP eurosceptisch (SP, z.d. a). Hierbij ligt bij de SP vooral de focus op het tegengaan dat de Europese Unie een soort superstaat wordt welke boven nationale staten staat. Daarnaast wil de SP prioriteit geven aan democratische en sociale belangen van mensen in plaats van de euro en economische belangen van grote bedrijven, banken en beleggers als prioriteit te zien. Hieruit komt ook direct het linkse karakter van de SP naar voren, het tegen de bestaande kloof tussen kapitalisten, bankiers en bureaucraten van het volk zijn. Ook het algemene kenmerk van linkse partijen; gelijkheid, is voor de SP belangrijk. Zo staat de SP voor een maatschappij waarin de waardigheid, gelijkheid en solidariteit van mensen zeer van belang is (Parlement & Politiek, z.d.-b).

Geert Wilders, de partijleider van de PVV, ziet zichzelf als een politieke buitenstaander die een man van het volk is (Leeuwen, 2016). De PVV is kritisch over de politieke elite in Nederland en vindt dat deze elite de belangen en de problemen van de gewone burger negeert (PVV, z.d.-a). Daarom wil Wilders het land teruggeven aan de “gewone burger” (Wilders, 2005). De PVV is voor meer directe democratie waardoor burgers meer invloed uit kunnen oefenen (PVV, z.d.-a). De partij is onder andere voor een bindend referendum en voor de invoering van een districtenstelsel, voor een gekozen burgemeester en minister-president, voor afschaffing van de Eerste Kamer en voor vermindering van het aantal Tweede Kamerleden. Ook is de PVV eurosceptisch (PVV-Europa, z.d.). De PVV wil dat Nederland uit de Europese Unie en de euro stapt. Tot die tijd wil de PVV dat er geen nieuwe landen en nieuwe Europese grondwetten bij komen (PVV, z.d.-a). De PVV is voornamelijk tegen islamisering en de daarmee samenhangende immigratie (PVV, z.d.-b). Immigranten worden door deze partij, aansluitend op onze definitie over rechts populisme, als bedreiging van het etnische homogene volk gezien. De Nederlandse identiteit zou in gevaar zijn en Nederland moet blijven zoals het is (PVV-Europa, z.d.). De PVV wil dat Nederland weer baas wordt over de eigen grenzen.

Aangepast congruency model of political preference

In dit onderzoek maken wij gebruik van het congruency model of political preference. Deze theorie stelt dat kiezers stemmen op politici en partijen die overeenkomen met hun eigen persoonlijkheid en normen en waarden (Caprara & Zimbardo, 2004). Belangrijk hierbij is dat politici de language of personality leren spreken. Dit door middel van het identificeren van eigen kenmerken en die

kenmerken over te dragen waar vraag naar is in een bepaalde tijd. In dit onderzoek nemen we deze theorie als basisassumptie. We kunnen echter niet helemaal stellen dat de theorie op deze manier van toepassing is in dit onderzoek omdat we niet kijken naar persoonlijkheden van kiezers, maar kijken naar overeenkomstige kenmerken en opvattingen tussen mensen die het waarschijnlijk achten om op een populistische partij te stemmen. We maken dus gebruik van een aangepaste versie van het congruency model of political preference. Hierbij gaan we uit van de assumptie dat kenmerken en opvattingen van de kiezer bepalend zijn voor de partijkeuze. Iemand stemt op een partij of politiek leider die overeenkomsten vertoont met zijn eigen kenmerken en opvattingen, net zoals dit volgens het congruency model of political preference geldt voor persoonlijkheid.

Maatschappelijke positie

Een van de mogelijke verklaringen voor het waarschijnlijk achten van stemmen op een links dan wel rechts populistische partij is maatschappelijke positie. Kiezers van populistische partijen zouden voornamelijk laagopgeleid zijn, als het gevolg van de diplomademocratie (Bovens, 2006). Een diplomademocratie is een democratie waarin het opleidingsniveau van burgers positief samenhangt met hun politieke invloed. Nederlandse politici zijn dan ook vrijwel allemaal hoogopgeleid. Omdat laagopgeleiden volgens deze diplomademocratie theorie nauwelijks vertegenwoordigd zijn in de Nederlandse politiek, is het waarschijnlijk dat zij door het stemmen op een links of rechts populistische partij hun invloed hopen te vergroten. Dit omdat populistten opkomen voor 'het gewone volk' en zich afzetten tegen de 'politieke elite'.

Kriesi et al. (2006) komen tot een soortgelijke conclusie. Deze conclusie richt zich voornamelijk op rechts populistische partijen. Zij maken onderscheid tussen zogenaamde 'winnaars' en 'verliezers' van globalisatie. Deze 'winnaars' van de globalisatie zijn ondernemers en werknemers in sectoren waar plaats is voor internationale concurrentie, deze groep profiteert van open grenzen. De 'verliezers' zijn ondernemers en werknemers in sectoren die traditioneel beschermd worden, het openstellen van grenzen bedreigt deze bescherming. Daarnaast vallen, volgens Kriesi et al., ook de lager opgeleide burgers en mensen die zich sterk met hun nationale gemeenschap identificeren onder de 'verliezers'. De veranderingen die het gevolg zijn van de globalisatie maken dat de mensen die hier de 'verliezers' van zijn, in een economisch zwakkere en daarmee kwetsbare positie terecht komen (Elchardus & Spruyt, 2012). Zowel een laag opleidingsniveau als een zwakke economische positie zijn belangrijke kenmerken van deze 'verliezers'. Kriesi et al. (2006) stellen dat vooral rechts populistische partijen inspelen op de belangen van deze 'verliezers'.

Ondanks dat deze theorie voornamelijk gericht is op rechts populisme, verwachten wij dat dit ook geldt voor links populisme. Zoals eerder genoemd is een gelijke verdeling van goederen en middelen een van de kenmerken van links populisme (Achterberg, 2006). Juist voor mensen met een

economisch zwakkere positie is een gelijke verdeling van goederen en middelen van belang, om zo de kloof tussen de ‘winnaars’ en ‘verliezers’ van globalisatie te verkleinen.

Aan de hand van deze theorieën verwachten wij dan ook dat een lager opleidingsniveau en een zwakke economische positie maken dat mensen het waarschijnlijker achten om in de toekomst op een links of rechts populistische partij te stemmen. We zullen deze twee (opleidingsniveau en economische positie) vanaf nu samen benoemen als sociaal-economische status. Hieruit volgen de onderstaande hypothesen:

H1a: Hoe lager de sociaal-economische positie van mensen, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een links populistische partij te stemmen.

H1b: Hoe lager de sociaal-economische positie van mensen, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een rechts populistische partij te stemmen.

Politieke ontevredenheid

Een van de kenmerken van populistische partijen in zijn algemeen die genoemd wordt door Mudde (2004) is de nadruk op de tegenstelling tussen de corrupte elite en het gewone volk: anti-elitisme. Volgens Canovan (zoals beschreven in Abts & Rummens, 2007) doen populistten een beroep op ‘the people’ tegen de bestaande machtsstructuur en de dominante ideeën en waarden die heersen in de samenleving, gecreëerd door de intellectuele, economische en politieke elite. Deze elite wordt ervan beschuldigd alleen haar eigen belangen te representeren en zich te vervreemden van de belangen, waarden en opinies die heersen onder de ‘gewone man’ (Schedler, 1996). Waar rond 1940, vooral in Latijns-Amerika, de nadruk lag op de economische elite, ligt de nadruk tegenwoordig voornamelijk op de politieke elite (Barr, 2009). Het gewone volk/‘the people’ wordt door populistten gezien als de stille meerderheid die ‘het hart van de democratie’ vormen (Akkerman, Mudde & Zaslove, 2014). Deze groep is soeverein, homogeen en vormt de basis van een goede samenleving. Hoewel niet alleen populistische partijen zich richten tot ‘het volk’, onderscheiden zij zich van het merendeel van de gevestigde partijen door de nadruk te leggen op het contrast tussen ‘het goede volk’ en ‘de corrupte elite’.

Populisten kunnen volgens Barr (2009) gezien worden als politieke outsiders die invloed willen verkrijgen door in te gaan tegen de gevestigde politieke ideeën. Een outsider is dan ook iemand die politiek aanzien niet krijgt door aan te sluiten bij gevestigde ideeën, maar juist door politieke onafhankelijkheid en het concurreren met deze ideeën. Partijen die tegen de gevestigde politieke ideeën ingaan, worden ook wel *anti-establishment-bewegingen* genoemd. Hun belangrijkste kritiek is dat de politieke elite niet in staat is om de belangen van ‘het volk’ te behartigen. Populistische partijen zijn dus ontevreden over de huidige politiek en vinden dat er verandering moet komen.

We verwachten dan ook dat mensen met een hoge waarschijnlijkheid om op een populistische partij te stemmen, net als de populistische partijen zelf, politiek ontevreden zijn. Dit als gevolg van hun anti-elitisme. Hieruit volgen de onderstaande hypothesen:

H2a: Hoe ontevredener mensen zijn met de politiek, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een links populistische partij te stemmen.

H2b: Hoe ontevredener mensen zijn met de politiek, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een rechts populistische partij te stemmen.

Directe democratie

Populistische partijen willen, als gevolg van hun anti-elitisme en daarmee samenhangende politieke onvrede, de bestaande politieke elite vervangen (Vossen, 2012). De corrupte elite moet worden verdreven en hiermee plaatsmaken voor een nieuwe elite, welke wel opkomt voor de wil en belangen van het volk. Populisten zijn van mening dat de algemene wil van het volk leidend moet zijn in de politiek (Abts, 2007). Er zou een groeiende ‘stille meerderheid’ bestaan onder het volk die belastingen betaalt, de wet gehoorzaamt en voor welvaart zorgt, maar die geen impact meer heeft op de politiek (Pauwels & Marien, 2010). Populisten willen onder andere door middel van een charismatische leider die direct namens het volk spreekt en handelt de macht weer teruggeven aan ‘het volk’ (Abts, 2007). Een andere, nog directere vorm van het terugbrengen van het politieke besluitvormingsproces naar ‘het volk’ is volgens sommige populistten het gebruik maken van directe democratie; referenda (Donovan & Karp, 2006; Canovan, 2002). Hierdoor kan de ‘algemene wil van het volk’ als transparant gezien worden en direct geïmplementeerd worden door een elite die bereid is naar het volk te luisteren (Abts, 2007). Het direct mee willen doen in de democratie is dus niet zozeer het gevolg van politieke interesse, maar komt voort uit ontevredenheid over de manier waarop politieke afgevaardigden de politiek uitoefenen (Donovan & Karp, 2006).

Aan de hand van deze theorie verwachten wij dan ook dat mensen die voorstander zijn van directe democratie het waarschijnlijker achten om op een links of rechts populistische partij te stemmen.

Hieruit volgen de onderstaande hypothesen:

H3a: Hoe meer mensen voor directe democratie zijn, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een links populistische partij te stemmen.

H3b: Hoe meer mensen voor directe democratie zijn, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een rechts populistische partij te stemmen.

Eurosceptis

Otjes en Louwerse (2015) vergeleken stemgedrag van links en rechts populistische partijen (SP en PVV) in het Nederlandse parlement en keken hierbij of deze partijen voornamelijk links, danwel rechts, of populistisch georiënteerd waren in hun stemgedrag.

De links populistische SP en de rechts populistische PVV stemmen hetzelfde in 44% van alle gevallen. Dit is een laag percentage in vergelijking met hoe vaak andere partijen hetzelfde stemmen (Otjes & Louwerse, 2015). Echter, op het gebied van eurosceptis blijken zowel de SP als PVV vaak hetzelfde te stemmen. Wanneer het gaat om het versterken van de macht van de Europese Unie, stemmen SP en PVV in 68% van de gevallen hetzelfde. Dit percentage ligt ver boven hun gemiddelde. Wat betreft inhoudelijke zaken aangaande de Europese Unie, stemmen beide partijen vervolgens wel weer heel anders. Hier hebben zij maar 34% overeenkomstige stemmen. Dit wijst erop dat de SP en de PVV beide negatief tegen de EU aankijken, maar inhoudelijk desondanks nog grote verschillen hebben. De eurosceptis van links populistten (zoals onder andere de SP) komt voort uit het idee dat Europese integratie in strijd is met de door hun nagestreefde doelen. Wanneer er meer Europese integratie is, zal het voor overheden moeilijker zijn economische markten te controleren en reguleren om zo kapitalisme tegen te gaan. De eurosceptis van rechts populistten (zoals onder andere de PVV) komt daarentegen voort uit het idee dat ze de nationale cultuur en samenleving willen beschermen tegen 'vreemden' (Hooghe, Marks & Wilson, 2002). Deze partijen zijn tegenstander van immigratie en nog meer politieke integratie in de EU, om zo de soevereiniteit van hun land te behouden. Hierom zijn ze ook tegen 'oppermachtige' EU wetten, welke boven nationale wetten zouden staan. Aan de hand van deze theorie verwachten we dat hoe groter de eurosceptis van mensen is, hoe groter zij de kans achten om op een links of rechts populistische partij te stemmen. Hieruit volgen de onderstaande hypothesen:

H4a: Hoe groter de eurosceptis van mensen, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een links populistische partij te stemmen.

H4b: Hoe groter de eurosceptis van mensen, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een rechts populistische partij te stemmen.

Nationalisme

Halikiopoulou, Nanou en Vasilipoulou (2012) noemen nationalisme als andere verklaring voor eurosceptis onder populistische partijen. Onder links populistische partijen noemt men dit *civic-nationalism*. Deze vorm van nationalisme heeft te maken met het willen beschermen van nationale politieke instituties en liberale principes. Het gaat hierbij niet om een gedeelde etniciteit, taal of cultuur binnen een land, maar om gedeeld staatsburgerschap en alles wat daarmee samenhangt (Stilz, 2009). De Europese Unie wordt dan ook gezien als een bedreiging voor de territoriale integriteit van het land (Halikiopoulou et al., 2012).

Anders dan voor links populistische partijen, noemen Halikiopoulou et al. (2012) *ethnic-nationalism* voor rechts populistische partijen. Voor deze vorm van nationalisme is homogeniteit op het gebied van etniciteit, taal en cultuur juist wel van belang. De plaats waar iemand geboren wordt, is bepalend voor het wel of niet behoren tot de nationale inwoners van een land (Lecours, 2000). Rechts populistische partijen zijn dan ook vooral eurosceptisch op basis van het gevoel van bedreiging van culturele homogeniteit van het land (Halikiopoulou et al. (2012).

Er zitten dus verschillen in de inhoud van nationalisme tussen linkse en rechtse populistische partijen, maar zowel voor linkse als rechtse populistische partijen is nationalisme kenmerkend.

Wij verwachten dan ook dat nationalisme in zijn algemeen een overeenkomstig kenmerk is van mensen die het waarschijnlijk achten om op een populistische partij te stemmen. Hieruit volgen de onderstaande hypothesen:

H5a: Hoe nationalistischer mensen zijn, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een links populistische partij te stemmen.

H5b: Hoe nationalistischer mensen zijn, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een rechts populistische partij te stemmen.

Invloed sociaal-economische status op opvattingen

Het zou ook nog kunnen dat de opvattingen van mensen die het waarschijnlijk achten om op een populistische partij te stemmen, politieke onvrede, voorkeur voor directe democratie, eurosceptis en nationalisme, beïnvloed worden door sociaal-economische status.

Hoog- en laagopgeleide mensen verschillen wat betreft hun beleidsvoorkeuren vooral op sociaal-cultureel gebied (Bovens, 2006). Zo zijn laagopgeleiden negatiever over de Europese eenwording dan hoogopgeleiden. Dit kan verklaard worden vanuit het feit dat open grenzen voor hoogopgeleiden leiden tot kansen, maar lager opgeleide Nederlanders zien deze open grenzen als een bedreiging. Daarnaast zijn lager opgeleiden ook vaker voorstanders van meer democratisch zeggenschap (Bovens, 2006). Echter, volgens Bovens en Wille (2011) zouden politici deze standpunten onvoldoende vertegenwoordigen, onder andere omdat zij voorstander zijn van representatie van de bevolking van bovenaf. Dit houdt in dat er draagvlak wordt gecreëerd voor het gevormde beleid, in plaats van wensen van de bevolking om te zetten in beleid. Dit laatste is representatie van onderop. Dit zou ertoe leiden dat de voorkeuren van hoger opgeleiden veel beter gerepresenteerd worden in de Nederlandse politiek en de voorkeuren van lager opgeleiden dus ondervertegenwoordigd zijn. Deze ondervertegenwoordiging leidt vervolgens tot het aanhangen van een populistische partij, welke opkomt voor het volk en zich afzet tegen deze hoogopgeleide elite (Bovens & Wille, 2011; Mudde, 2004).

Dit zou erop kunnen wijzen dat de sociaal-economische status van mensen die het waarschijnlijk achten om op een populistische partij te stemmen niet direct van invloed is op het stemmen op een populistische partij, maar dat deze invloed heeft op de opvattingen van mensen die het waarschijnlijk achten om op een populistische partij te stemmen. Deze opvattingen zijn vervolgens de directe verklaringen voor het stemmen op een links dan wel rechts populistische partij. Ook volgens Elchardus & Spruyt (2012) leidt een zwakke sociaal-economische status tot bepaalde interpretatiekaders, welke van invloed zijn op de opvattingen van mensen. De opvattingen die hieruit volgen, sluiten aan bij het populisme.

Op basis hiervan verwachten wij dan ook dat sociaal-economische status invloed heeft op de mate van politieke onvrede, voorkeur voor directe democratie, eurosceptis en nationalisme. Het effect van de sociaal-economische status van mensen die het waarschijnlijk achten om op een populistische partij te stemmen, wordt naar verwachting dus kleiner wanneer dit effect via deze opvattingen loopt. Hieruit volgen de onderstaande hypothesen:

H6a: Mensen met een lage sociaal-economische status zijn politiek ontevreden.

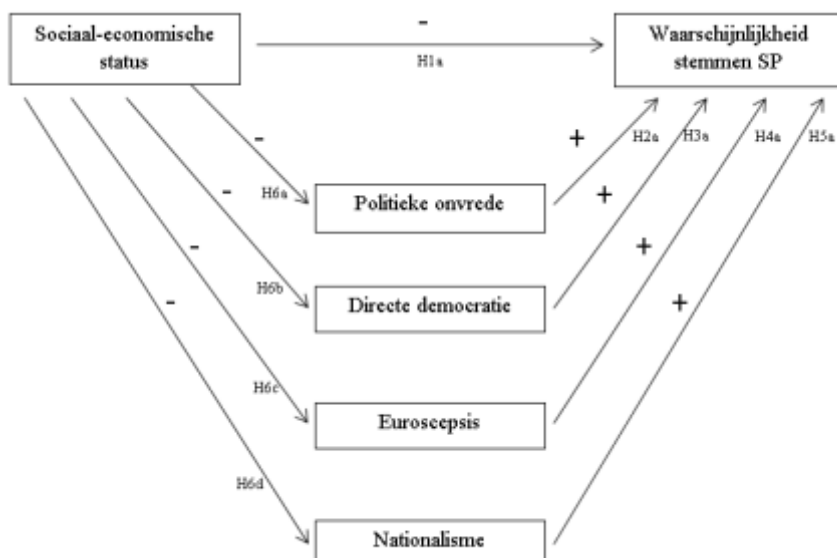
H6b: Mensen met een lage sociaal-economische status hebben voorkeur voor directe democratie.

H6c: Mensen met een lage sociaal-economische status zijn eurosceptisch.

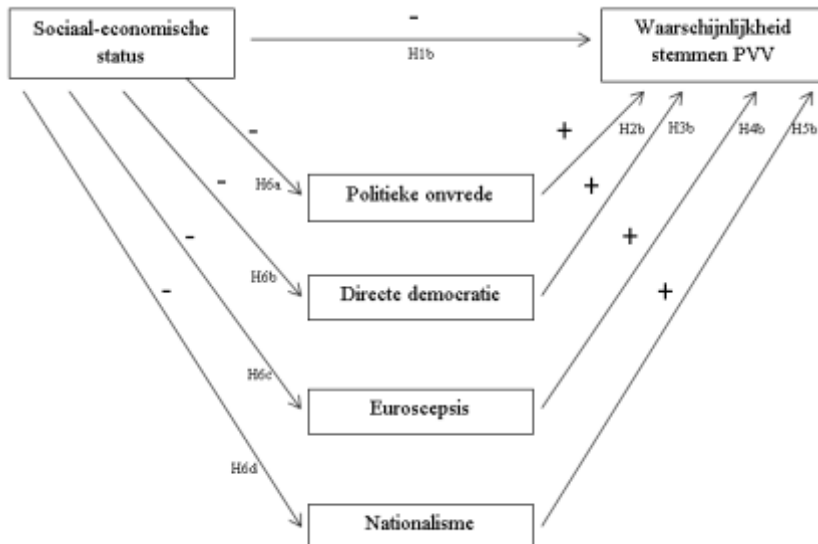
H6d: Mensen met een lage sociaal-economische status zijn nationalistisch.

In figuur 1 zijn hypothesen 1a, 2a, 3a, 4a, 5a en 6a tot en met 6d samengevoegd tot een causaal totaalmodel. In figuur 2 zijn hypothesen 1b, 2b, 3b, 4b, 5b en 6a tot en met 6d samengevoegd tot een causaal totaalmodel. De pijlen geven de richting en causaliteit van de relatie aan. Een + staat voor een verwachte positief effect, een - voor een verwacht negatief effect.

Figuur 1. Causaal model hypothesen 1a, 2a, 3a, 4a, 5a, 6a, 6b, 6c, 6d

Figuur 2. Causaal model hypothesen 1b, 2b, 3b, 4b, 5a, 6a, 6b, 6c, 6d

Data en operationalisering

De data die gebruikt worden in deze scriptie om de genoemde hypothesen te toetsen, is afkomstig van het Nationaal kiezersonderzoek (NKO). Het NKO doet in de jaren dat er verkiezingen zijn voor de Tweede Kamer survey-onderzoek onder de kiesgerechtigden in Nederland (SCP, z.d.). Hierbij wordt een representatieve groep Nederlandse kiesgerechtigden gevraagd naar verschillende opvattingen op politiek gebied, politieke percepties en prioriteiten, stemgedrag, politieke gedragingen en andere (niet direct aan politiek gelinkte) kenmerken. Doel hiervan is het inzicht krijgen in de ontwikkelingen op deze politieke terreinen en om onderzoek te kunnen doen naar kiesgedrag en verkiezingsuitslagen. Wij gebruiken data die in 2012 zijn verzameld, na de Tweede Kamerverkiezingen dat jaar. 2710 personen maakten deel uit van de steekproef, waarvan er 1677 ook daadwerkelijk hebben meegedaan. Dit maakt dat er een respons van 62% was. Het veldwerk is verricht door het CBS.

In deze scriptie zullen we niet het daadwerkelijke kiesgedrag meten, maar hoe waarschijnlijk een respondent het acht om in de toekomst op de SP/PVV te gaan stemmen. Dit omdat dit een betere inschatting geeft van de populariteit van de partij en daarnaast omdat dit een lineaire regressie tijdens de analyses mogelijk maakt. Hoe waarschijnlijk een respondent het acht om op de SP te stemmen is gemeten met de vraag ‘Waarschijnlijkheid van een toekomstige stem op de SP’, met een 10 puntsantwoordschaal welke loopt van 1 ‘nooit’ tot 10 ‘zeer waarschijnlijk’. Hoe waarschijnlijk een respondent het acht om op de PVV te stemmen is gemeten met de vraag ‘Waarschijnlijkheid van een toekomstige stem op de PVV’, met een 10 puntsantwoordschaal welke loopt van 1 ‘nooit’ tot 10 ‘zeer waarschijnlijk’.

De sociaal-economische status van een respondent bestaat uit het opleidingsniveau en economische positie. Vaak wordt inkomen ook meegenomen in de sociaal-economische status van een respondent, echter bevat de door ons gebruikte dataset hier geen gegevens over. We meten sociaal-economische status daarom aan de hand van hoogste onderwijs dat de respondent gevolgd heeft en de sociale klasse waarin de respondent zich bevindt (gemeten door sociale klasse zoals ingeschat door de respondent zelf). De antwoordmogelijkheden voor het hoogst gevolgde onderwijs zijn 1 ‘elementary’, 2 ‘lower vocational’, 3 ‘secondary’, 4 ‘higher secondary’ en 5 ‘university’. Deze categoriale variabele hebben wij in de analyses meegenomen als continue variabele aangezien de categorieën direct op elkaar aansluiten. Daarnaast komt het vaker voor dat de in eerste instantie categoriale variabele opleidingsniveau als continue variabele wordt meegenomen in onderzoek (Galenkamp, Plaisier, Huisman, Braam & Deeg, 2012; Feliks, Vergeldt, 2014; Brummelman, 2016).¹

Sociale klasse is verdeeld in de categorieën 1 ‘upper class’, 2 ‘upper middle class’, 3 ‘middle class’, 4 ‘upper working class’ en 5 ‘working class’. Om te zorgen dat beide variabelen van laag naar hoog

¹ Ter controle hiervan staan in de Appendix twee tabellen welke de variabele ‘opleidingsniveau’ als dummy variabele meenemen. Dit om aan te tonen dat er geen verschil is in uitkomst wanneer ‘opleidingsniveau’ als continue variabele in plaats van als dummy variabele wordt getoetst.

lopen, hebben we de variabele sociale klasse gehercodeerd. Deze loopt nu van 1 'working class' tot 5 'upper class'. We hebben deze variabele, net als opleidingsniveau, als continue variabele meegenomen in de analyses.²

Politieke onvrede van de respondent is gemeten aan de hand van twee verschillende stellingen; 'Nederlandse politiek is corrupt' en 'politici zijn corrupt'. Deze variabelen zijn gecontroleerd aan de hand van een Cronbach's Alpha. De stellingen 'de Nederlandse politiek is corrupt' en 'politici zijn corrupt' hebben beide een 5 puntsantwoordschaal die loopt van 'helemaal mee eens' tot 'helemaal mee oneens'. Voordat we de stellingen samen hebben kunnen voegen hebben we eerst de stellingen 'Nederlandse politiek is corrupt' en 'politici zijn corrupt' gehercodeerd, waarbij 1 nu 'helemaal mee oneens' en 5 'helemaal mee eens' is. We hebben dit gedaan opdat de antwoorden van de twee stellingen in een logische richting staan. De twee bovengenoemde stellingen hebben we samengevoegd tot een nieuwe continue variabele, politieke onvrede, waarin de waarden van de twee oude variabelen bij elkaar zijn opgeteld. We hebben de waarden van de nieuwe variabele door 2 gedeeld zodat er weer een 5 puntsschaal ontstond, die loopt van 1 'minste politieke onvrede' tot 5 'meeste politieke onvrede'.

In hoeverre iemand voorstander is van directe democratie meten we aan de hand van de stelling 'Burgers zouden belangrijke beslissingen voor het land moeten maken bij referenda'. Deze stelling nemen wij mee als continue variabele, die is gemeten aan de hand van een 5 puntsschaal. Wij hebben deze zo gehercodeerd dat deze loopt van 1 'helemaal niet mee eens' tot 5 'helemaal mee eens'. Vervolgens hebben we de variabele 'directe democratie' genoemd.

Eurosceptis meten wij aan de hand van de evaluatie van het Nederlandse EU-lidmaatschap door de respondent, waarbij deze kon kiezen uit 'goed', 'slecht' en 'niet goed en niet slecht'. Om de latere analyse mogelijk te maken, hebben we de variabele zo gehercodeerd dat er een volgorde in de variabele ontstaan: 1 'goed', 2 'niet goed en niet slecht' en 3 'slecht'. We nemen deze variabele mee als continue variabele.

Nationalisme van de respondent is gemeten aan de hand van een variabele die is gemaakt door het combineren van drie stellingen die aan de respondent zijn voorgelegd: 'Ik voel me verbonden aan Nederland en aan Nederlanders', 'Ik ben trots om Nederlander te zijn' en 'Nederlandse gewoonten en tradities moeten aanwezig blijven'. Deze variabelen zijn gecontroleerd aan de hand van een Cronbach's Alpha. Al deze stellingen hebben 5 antwoordmogelijkheden waarbij 1 'helemaal mee eens' is en 5 'helemaal mee oneens'. We hebben alle drie de variabelen gehercodeerd zodat de analyse

² Ter controle hiervan staan in de Appendix twee tabellen welke de variabele 'sociale klasse' als dummy variabele meenemen. Dit om aan te tonen dat er geen verschil is in uitkomst wanneer 'sociale klasse' als continue variabele in plaats van als dummy variabele wordt getoetst.

mogelijk is, hierdoor ontstond de volgorde van 1 ‘Helemaal mee oneens’ tot 5 ‘helemaal mee eens’. Vervolgens hebben we deze drie variabelen gecombineerd tot de continue variabele ‘nationalisme’, waarbij we de waarden van alle variabelen bij elkaar op hebben geteld en vervolgens door 3 hebben gedeeld om weer een 5 puntsschaal te krijgen. Deze schaal loopt van 1 ‘nauwelijks nationalistisch’ tot 5 ‘zeer nationalistisch’.

Het geslacht van de respondent is gemeten aan de hand van de variabele ‘Geslacht’. Deze variabele heeft de antwoordcategorieën 1 ‘man’ en 2 ‘vrouw’. De leeftijd van de respondent is gemeten aan de hand van de variabele ‘Leeftijd van respondent bij de verkiezingen op 12 september 2012’. Hier kon de respondent zijn/haar leeftijd in jaren invullen. De inschatting van links/rechts op de politieke schaal is gemeten aan de hand van de variabele ‘Eigen schatting links/rechts’. Deze variabele heeft een 11 puntsschaal die loopt van 0 ‘links’ tot 10 ‘rechts’.

Tabel 1. Beschrijvende statistieken (N=1230)

	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Waarschijnlijkheid toekomstige stem SP	1.00	10.00	4.41	2.99
Waarschijnlijkheid toekomstige stem PVV	1.00	10.00	2.74	2.78
Politieke onvrede	1.00	4.50	2.44	0.68
Directe democratie	1.00	5.00	3.53	1.03
Eurosceptis	1.00	3.00	1.43	0.67
Nationalisme	1.00	5.00	4.09	0.60
Opleidingsniveau	1.00	5.00	3.98	1.15
Elementary	0.00	1.00	0.04	0.20
Lower vocational	0.00	1.00	0.12	0.33
Secondary	0.00	1.00	0.05	0.22
Higher secondary	0.00	1.00	0.38	0.49
University	0.00	1.00	0.40	0.49
Sociale klasse	1.00	5.00	2.81	0.98
Working class	0.00	1.00	0.14	0.35
Upper working class	0.00	1.00	0.13	0.33
Middle class	0.00	1.00	0.53	0.50
Upper middle class	0.00	1.00	0.17	0.38
Upper class	0.00	1.00	0.03	0.16
Leeftijd	18.00	96.00	48.13	16.66
Geslacht	1.00	2.00	1.49	0.50
Eigen inschatting politieke links/rechts schaal	0.00	10.00	5.21	2.15

In tabel 1 zijn de beschrijvende statistieken te zien van de gebruikte variabelen. De N van de oorspronkelijke data is niet dezelfde N als die wij hebben gebruikt in deze scriptie. Dit komt doordat we ervoor gekozen hebben om alleen respondenten mee te nemen die op alle vragen die van belang zijn voor onze scriptie antwoord hebben gegeven.

Methoden

Onze hypothesen zullen worden getoetst aan de hand van verschillende multiple regressieanalyses. Als eerst zullen we, voor links populisme, een tabel maken waarin 7 verschillende modellen verwerkt zijn. Het eerste model toetst het effect van onze controlevariabelen leeftijd en geslacht op de waarschijnlijkheid dat iemand links/rechts populistisch zal stemmen. Vervolgens wordt in model 2 sociaal-economische status, bestaande uit sociale klasse en opleidingsniveau, hieraan toegevoegd. In model 3 wordt de laatste controlevariabele positie op de links/rechts schaal toegevoegd. In model 4 is politieke onvrede toegevoegd aan de regressieanalyse en in model 5 directe democratie. Model 6 bevat vervolgens ook eurosceptis en als laatste wordt in model 7 nationalisme toegevoegd aan de regressieanalyse. Met deze toetsen meten we hypothesen 1, 2, 3, 4 en 5, voor links populisme. Exact hetzelfde doen we voor rechtspopulisme op een later moment in de resultatenanalyse.

Een volgende tabel toetst wederom hypothese 1, 2, 3, 4 en 5 voor links populisme aan de hand van een multiple regressieanalyse. Echter, in tegenstelling tot de vorige tabel wordt de relatie tussen politieke onvrede, directe democratie, eurosceptis en nationalisme alleen gecontroleerd voor de controlevariabelen leeftijd, geslacht en positie op de links/rechts schaal en sociaal-economische status. Deze tabel geeft de resultaten weer van de mediatie die loopt van sociaal-economische status via politieke onvrede, directe democratie, eurosceptis of nationalisme naar de waarschijnlijkheid van stemmen op een links populistische partij. De effecten van politieke onvrede, directe democratie, eurosceptis en nationalisme worden dus gemeten los van de invloed die zij op elkaars effect op de waarschijnlijkheid van links populistisch stemmen hebben. Deze toetsen voeren we uit om te controleren of de effecten veranderen wanneer de overige variabelen wel worden meegenomen in de analyse. Daarnaast kunnen we op deze manier zien of het effect van sociaal-economische status op de waarschijnlijkheid van stemmen op een links populistische partij gedeeltelijk via andere tussenliggende variabelen loopt. Ook hierbij doen we hetzelfde voor rechtspopulisme, maar op een later moment in de resultatenanalyse.

Tenslotte toetsen we hypothesen 6a, 6b, 6c en 6c ook aan de hand van een multiple regressieanalyse, gecontroleerd voor leeftijd, geslacht en positie op de links/rechts schaal.

We hebben een extra regressieanalyse uitgevoerd om te checken of we de variabelen sociale klasse en opleidingsniveau als continue variabelen kunnen gebruiken in de regressie. Deze tabel is te vinden in de appendix.

Hierna zullen de twee tabellen zoals besproken voor links populisme op eenzelfde manier worden toegelicht, maar dan met de resultaten van rechtspopulisme.

Resultaten

Tabel 2. Regressieanalyse waarschijnlijkheid van stemmen op de SP

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5		Model 6		Model 7	
	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.
(Constant)	5.260***	0.358	6.271***	0.527	10.392***	0.498	10.464***	0.612	9.651***	0.662	9.484***	0.673	9.015***	0.836
Leeftijd	-0.033***	0.005	-0.031***	0.005	-0.030***	0.004	-0.030***	0.004	-0.029***	0.004	-0.028***	0.004	-0.029***	0.005
Geslacht	0.503**	0.167	0.532**	0.164	0.251	0.142	0.251	0.142	0.239	0.142	0.228	0.142	0.222	0.142
Sociale klasse			-0.708***	0.093	-0.468***	0.081	-0.470***	0.082	-0.448***	0.082	-0.433***	0.083	-0.436***	0.083
Opleidingsniveau			0.213*	0.083	-0.008	0.073	-0.011	0.074	0.006	0.074	0.018	0.074	0.029	0.075
Links/rechts schaal					-0.686***	0.034	-0.686***	0.034	-0.686***	0.033	-0.692***	0.034	-0.699***	0.034
Politieke onvrede							-0.022	0.109	-0.071	0.109	-0.108	0.112	-0.093	0.114
Voorkeur directe democratie									0.223**	0.071	0.209**	0.071	0.204**	0.071
Euroceptis										0.163	0.118	0.165	0.118	0.118
Nationalisme											0.117	0.117	0.124	0.124
N	1230		1230		1230		1230		1230		1230		1230	
Adjusted R ²	0.040		0.082		0.315		0.315		0.320		0.320		0.320	

***p<0.001, **p<0.01, *p<0.05

Tabel 2 toont de resultaten van de regressieanalyses met betrekking tot de hypothesen voor links populisme: 1a, 2a, 3a, 4a en 5a.

In model 1 van tabel 2 zijn de resultaten van de regressieanalyse met betrekking tot de controlevariabelen leeftijd en geslacht op de waarschijnlijkheid van stemmen op de SP te zien. Er is een significant negatieve relatie te zien tussen leeftijd en de waarschijnlijkheid van stemmen op de SP ($B=-0.033$, $p<0.001$). Hoe jonger mensen zijn, hoe waarschijnlijker zij het achten om op de SP te stemmen. Er is een significant positieve relatie gevonden tussen geslacht en de waarschijnlijkheid van stemmen op de SP ($B=0.503$, $p<0.01$). Vrouwen achten het waarschijnlijker om op de SP te stemmen dan mannen. De verklaarde variantie is 0.040, 4% van de waarschijnlijkheid van stemmen op de SP wordt verklaard door leeftijd en geslacht.

Model 2 van tabel 2 toont de resultaten met betrekking tot de regressieanalyse voor hypothese 1a 'Hoe lager de sociaal-economische positie van mensen, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een links populistische partij te stemmen.', gecontroleerd voor leeftijd en geslacht. Er is een significant negatieve relatie tussen sociale klasse en de waarschijnlijkheid van stemmen op de SP ($B=-0.708$, $p<0.001$). Hoe lager de sociale klasse, hoe groter de waarschijnlijkheid van stemmen op de SP is. Er is een significant positieve relatie tussen opleidingsniveau en de waarschijnlijkheid van stemmen op de SP ($B=0.213$, $p<0.05$). Hoe hoger het opleidingsniveau van mensen, hoe waarschijnlijker zij het achten om op de SP te stemmen. De verklaarde variantie is 0.082. 8,2% van de waarschijnlijkheid om op de SP te stemmen, wordt verklaard door leeftijd, geslacht, sociale klasse en opleidingsniveau.

Model 3 van tabel 2 toont de resultaten met betrekking tot de regressieanalyse wanneer we onze derde controle variabele, positie op de links/rechts schaal, toevoegen. Er is een significant negatieve relatie tussen positie op de links/rechts schaal en de waarschijnlijkheid van stemmen op de SP ($B=-0.686$, $p<0.001$). Hoe linkser mensen zijn, hoe waarschijnlijker zij het achten om op de SP te stemmen. Daarnaast is te zien dat de significant positieve relatie tussen geslacht en de waarschijnlijkheid om op te SP te stemmen verdwijnt wanneer positie op de links/rechts schaal wordt toegevoegd ($B=0.251$, $p=0.078$). Dit zou dus kunnen betekenen dat vrouwen zichzelf linkser plaatsen op de links/rechts schaal dan mannen, waardoor het effect van geslacht op de waarschijnlijkheid om op de SP te stemmen dus sterk afneemt wanneer positie op de links/rechts schaal wordt meegenomen in de analyse. Ook de significant positieve relatie tussen opleidingsniveau en de waarschijnlijkheid van stemmen op de SP verdwijnt wanneer de positie op de links/rechts schaal wordt toegevoegd. Deze relatie is nu negatief en niet meer significant ($B=-0.008$, $p=0.915$). Een mogelijke verklaring hiervoor is dat hoger opgeleiden zichzelf linkser op de links/rechts schaal plaatsen dan lager opgeleiden, als gevolg van hoe zij tijdens hun studie tegen bepaalde zaken aan leren te kijken. Hierdoor neemt het effect van opleidingsniveau op de waarschijnlijkheid om op de SP te stemmen wanneer positie op de links/rechts schaal wordt meegenomen in de analyse sterk af. De verklaarde variantie is 0.315. 31,5% van de waarschijnlijkheid om op de SP te stemmen, wordt verklaard door leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau en positie op de links/rechts schaal.

Model 4 van tabel 2 toont de resultaten met betrekking tot de regressieanalyse van hypothese 2a 'Hoe ontevredener mensen zijn met de politiek, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een links populistische partij te stemmen', gecontroleerd voor leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau en positie op de links/rechts schaal. Er blijkt geen significante relatie te zijn tussen politieke onvrede en de waarschijnlijkheid van stemmen op de SP ($B=-0.022$, $p=0.840$).

Model 5 van tabel 2 toont de resultaten met betrekking tot de regressieanalyse voor hypothese 3a 'Hoe meer mensen voor directe democratie zijn, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een links populistische partij te stemmen', gecontroleerd voor leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau, positie op de links/rechts schaal en politieke onvrede. Er is een significant positieve relatie tussen voorkeur voor directe democratie en de waarschijnlijkheid van stemmen op de SP ($B=0.223$, $P<0.001$). Mensen met een grotere voorkeur voor directe democratie achten het waarschijnlijker om op de SP te stemmen. De verklaarde variantie is 0.320. 32% van de waarschijnlijkheid om op de SP te stemmen, kan worden verklaard door leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau, positie op de links/rechts schaal, politieke onvrede en een voorkeur voor directe democratie.

Model 6 van tabel 2 toont de resultaten met betrekking tot de regressieanalyse voor hypothese 4a 'Hoe groter de eurosceptis van mensen, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een links populistische partij te stemmen', gecontroleerd voor leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau, positie op de links/rechts schaal, politieke onvrede en een voorkeur voor directe democratie. Er is geen significante relatie tussen eurosceptis en de waarschijnlijkheid van stemmen op de SP ($B=0.163$, $P=0.168$).

Model 7 van tabel 2 toont de resultaten met betrekking tot de regressieanalyse voor hypothese 5a 'Hoe nationalistischer mensen zijn, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een links populistische partij te stemmen', gecontroleerd voor leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau, positie op de links/rechts schaal, politieke onvrede, voorkeur voor directe democratie en eurosceptis. Er is geen significante relatie tussen nationalisme en de waarschijnlijkheid van stemmen op de SP ($B=0.117$, $p=0.345$).

Aan de hand van deze resultaten wordt hypothese 3a bevestigd. Hypothese 1a wordt gedeeltelijk bevestigd: sociale klasse heeft wel invloed op de waarschijnlijkheid van stemmen op de SP, opleidingsniveau niet. Hypothesen 2a, 4a en 5a worden niet bevestigd.

Tabel 3 toont wederom de resultaten van de regressieanalyses met betrekking tot hypothesen voor links populisme: 1a, 2a, 3a, 4a en 5a. Echter, in tegenstelling tot tabel 2 is hier alleen gecontroleerd voor de leeftijd, geslacht, links/rechts schaal en sociaal-economische status (sociale klasse en opleidingsniveau) om zo te kijken of er mediatie effecten zijn van politieke onvrede, voorkeur voor directe democratie, eurosceptis en nationalisme op sociaal-economische status. Om te onderzoeken of deze mediatie effecten inderdaad aanwezig zijn, hebben we ook tabel 4 toegevoegd.

Tabel 3. Regressieanalyse mediatie effecten waarschijnlijkheid van stemmen op de SP

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5	
	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.
(Constant)	10.392***	0.498	10.464***	0.612	9.447***	0.582	9.984***	0.553	9.851***	0.678
Leeftijd	-0.030***	0.004	-0.030***	0.004	-0.029***	0.004	-0.029***	0.005	-0.030***	0.005
Geslacht	0.251	0.142	0.251	0.142	0.238	0.142	0.237	0.142	0.243	0.142
Sociale klasse	-0.468***	0.081	-0.470***	0.082	-0.441***	0.082	-0.445***	0.082	-0.472***	0.081
Opleidingsniveau	-0.008	0.073	-0.011	0.074	0.014	0.073	0.014	0.074	0.003	0.073
Links/rechts schaal	-0.686***	0.034	-0.686***	0.034	-0.686***	0.033	-0.694***	0.034	-0.694***	0.034
Politieke onvrede			-0.022	0.109						
Voorkeur directe democratie					0.216**	0.070				
Euroscopsis							0.191	0.113		
Nationalisme									0.144	0.123
N	1230		1230		1230		1230		1230	
Adjusted R ²	0.315		0.315		0.320		0.316		0.316	

***p < 0.001, **p < 0.01, *p < 0.05

Tabel 4. Regressieanalyse sociaal-economische status op politieke onvrede, directe democratie, eurosceptis en nationalisme

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	Politieke onvrede		Voorkeur directe democratie		Eurosceptis		Nationalisme	
	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.
(Constant)	3.282***	0.131	4.367***	0.203	2.139***	0.126	3.750***	0.116
Leeftijd	-0.002	0.001	-0.004*	0.002	-0.005***	0.001	0.004***	0.001
Geslacht	0.016	0.037	0.061	0.058	0.073*	0.036	0.054	0.033
Sociale klasse	-0.102***	0.021	-0.124***	0.033	-0.121***	0.021	0.027	0.019
Opleidingsniveau	-0.130***	0.019	-0.101**	0.030	-0.116***	0.018	-0.076***	0.017
Links/rechts schaal	0.006	0.009	0.000	0.014	0.040***	0.008	0.054***	0.008
N	1230		1230		1230		1230	
Adjusted R ²	0.089		0.033		0.115		0.085	

***p < 0.001, **p < 0.01, *p < 0.05

Deze tabel heeft betrekking op hypothese 6a, 6b, 6c en 6d en toetst het effect van sociaal-economische status op politieke onvrede, voorkeur voor directe democratie, euroscepsis en nationalisme.

Model 1 van tabel 3 laat het directe effect van sociale klasse en opleidingsniveau op de waarschijnlijkheid van stemmen op de SP zien (hypothese 1a), gecontroleerd voor leeftijd, geslacht en positie op de links/rechts schaal. Dit model komt overeen met model 3 in tabel 2 en zal om deze reden niet voor een tweede keer besproken worden.

Model 2 van tabel 3 laat zien wat er gebeurt met het effect van sociale klasse en opleidingsniveau wanneer politieke onvrede (hypothese 2a) wordt toegevoegd. Er is geen significante relatie tussen politieke onvrede en de waarschijnlijkheid om op de SP te stemmen ($B=-0.022$, $p=0.840$). Ook de effecten van sociale klasse en opleidingsniveau op de waarschijnlijkheid om op de SP te stemmen blijven onveranderd. De relatie tussen sociaal-economische status en de waarschijnlijkheid om op de SP te stemmen wordt dus, los van een eventueel effect van sociaal-economische status op politieke onvrede, niet gemedieerd door politieke onvrede.

Model 1 van tabel 4 toont de resultaten met betrekking tot de regressieanalyse met betrekking tot hypothese 6a 'Mensen met een lage sociaal-economische status zijn politiek ontevreden', gecontroleerd voor leeftijd, geslacht en positie op de links/rechts schaal. Geen van deze controle variabelen hebben een significant effect op politieke onvrede. Er is wel een significant negatieve relatie tussen sociale klasse en politieke onvrede ($B=-0.102$, $p<0.001$). Hoe lager de sociale klasse van mensen, hoe meer politiek ontevreden ze zijn. Ook is er een significant negatieve relatie tussen opleidingsniveau en politieke onvrede ($B=-0.130$, $p<0.001$). Hoe lager het opleidingsniveau van mensen, hoe meer politiek ontevreden ze zijn. De verklaarde variantie is 0.089. 8,9% van politieke onvrede wordt verklaard door leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau en positie op de links/rechts schaal. Aan de hand van deze resultaten kan hypothese 6a dus bevestigd worden.

Model 3 van tabel 3 laat zien wat er gebeurt met het effect van sociale klasse en opleidingsniveau wanneer voorkeur voor directe democratie (hypothese 3a) wordt toegevoegd. Er is een significant positieve relatie tussen voorkeur voor directe democratie en de waarschijnlijkheid om op de SP te stemmen ($B=0.216$, $p<0.01$). Mensen met een grotere voorkeur voor directe democratie achten het waarschijnlijker om op de SP te stemmen. Daarnaast neemt het effect van sociale klasse af ten opzichte van model 1 van tabel 3 ($B=-0.468$, $p<0.001$; $B=-0.441$, $p<0.001$). Het effect van opleidingsniveau verandert niet. De verklaarde variantie is 0.320. 32% van de waarschijnlijkheid om op de SP te stemmen, kan worden verklaard door leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau, positie op de links/rechts schaal en voorkeur voor directe democratie.

Model 2 van tabel 4 toont de resultaten van de regressieanalyse met betrekking tot hypothese 6b 'Mensen met een lage sociaal-economische status hebben voorkeur voor directe democratie'. Hieruit blijkt dat er een significant negatief effect is van sociale klasse op voorkeur voor directe democratie ($B=-0.124$, $p<0.001$). Ook is er een significant negatief effect van opleidingsniveau op voorkeur voor directe democratie ($B=-0.101$, $p<0.01$). Hoe lager de sociale klasse en het

opleidingsniveau van mensen, des te groter de voorkeur voor directe democratie. Verder is er een significant negatief effect van leeftijd op voorkeur voor directe democratie ($B=-0.004$, $p<0.05$). Geslacht en positie op de links/rechts schaal hebben geen significant effect. De verklaarde variantie is 0.033. 3,3% van de voorkeur voor directe democratie kan worden verklaard door leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau, positie op de links/rechts schaal. Uit bovenstaande resultaten blijkt dus dat hypothese 6b kan worden bevestigd en dat het effect van sociale klasse en opleidingsniveau gedeeltelijk via de voorkeur voor directe democratie loopt: de relatie tussen sociaal-economische status en de waarschijnlijkheid om op de SP te stemmen, wordt gemedieerd door directe democratie.

Model 4 van tabel 3 laat zien wat er gebeurt met het effect van sociale klasse en opleidingsniveau wanneer eurosceptis (hypothese 4a) wordt toegevoegd. Er is geen significante relatie tussen eurosceptis en de waarschijnlijkheid om op de SP te stemmen ($B=0.191$, $p=0.092$). Ook de effecten van sociale klasse en opleidingsniveau op de waarschijnlijkheid om op de SP te stemmen blijven onveranderd. De relatie tussen sociaal-economische status en de waarschijnlijkheid om op de SP te stemmen wordt dus, los van een eventueel effect van sociaal-economische status op eurosceptis, niet gemedieerd door eurosceptis.

Model 3 van tabel 4 toont de resultaten met betrekking tot de regressieanalyse met betrekking tot hypothese 6c ‘Mensen met een lage sociaal-economische status zijn eurosceptisch’, gecontroleerd voor leeftijd, geslacht en positie op de links/rechts schaal. Er is een significant negatieve relatie tussen leeftijd en eurosceptis ($B=-0.005$, $p<0.001$), een significant positieve relatie tussen geslacht en eurosceptis ($B=0.073$, $p<0.05$) en een significant positieve relatie tussen positie op de links/rechts schaal en eurosceptis ($B=0.040$, $p<0.001$). Verder is er een significant negatieve relatie tussen zowel sociale klasse en eurosceptis ($B=-0.121$, $p<0.001$) als opleidingsniveau en eurosceptis ($B=-0.116$, $p<0.001$). Hoe lager de sociale klasse en het opleidingsniveau van mensen, hoe meer eurosceptis onder mensen. De verklaarde variantie is 0.115. 11,5% van eurosceptis wordt verklaard door leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau en positie op de links/rechts schaal. Aan de hand van deze resultaten kan hypothese 6c worden bevestigd.

Model 5 van tabel 3 laat zien wat er gebeurt met het effect van sociale klasse en opleidingsniveau wanneer nationalisme (hypothese 5a) wordt toegevoegd. Er is geen significante relatie tussen nationalisme en de waarschijnlijkheid om op de SP te stemmen ($B=0.144$, $p=0.240$). Ook de effecten van sociale klasse en opleidingsniveau op de waarschijnlijkheid om op de SP te stemmen blijven onveranderd. De relatie tussen sociaal-economische status en de waarschijnlijkheid om op de SP te stemmen wordt dus, los van een eventueel effect van sociaal-economische status op nationalisme, niet gemedieerd door nationalisme.

Model 4 van tabel 4 toont de resultaten met betrekking tot de regressieanalyse met betrekking tot hypothese 6d ‘Mensen met een lage sociaal-economische status zijn nationalistisch’, gecontroleerd voor leeftijd, geslacht en positie op de links/rechts schaal. Er is een significant positieve relatie tussen leeftijd en nationalisme ($B=0.004$, $p<0.001$) en een significant positieve relatie tussen positie op de

links/rechts schaal en nationalisme ($B=0.054$, $p<0.001$). Tussen geslacht en nationalisme is geen significante relatie. Ook tussen sociale klasse en nationalisme is geen significante relatie ($B=0.027$, $p=0.148$). Tussen opleidingsniveau en nationalisme is een significant negatieve relatie ($B=-0.076$, $p<0.001$). Hoe lager het opleidingsniveau van mensen, des te nationalistischer ze zijn. De verklaarde variantie is 0.085. 8,5% van nationalisme kan worden verklaard door leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau en positie op de links/rechts schaal. Aan de hand van deze resultaten kan hypothese 6d dus gedeeltelijk worden bevestigd, er is geen effect van sociale klasse op nationalisme, maar wel van opleidingsniveau.

Tabel 5 toont de resultaten van de regressieanalyses met betrekking tot de hypothesen voor rechts populisme: 1b, 2b, 3b, 4b en 5b.

In model 1 van tabel 5 zijn de resultaten van de regressieanalyse van de controlevariabelen leeftijd en geslacht op de waarschijnlijkheid van stemmen op de PVV te zien. Er is een significant negatieve relatie tussen leeftijd en de waarschijnlijkheid van stemmen op de PVV ($B=-0.017$, $p<0.001$). Hoe jonger mensen zijn, des te waarschijnlijker zij het achten om op de PVV te stemmen. Er is ook een significant negatieve relatie tussen geslacht en de waarschijnlijkheid van stemmen op de PVV ($B=-.0437$, $p<0.01$). Mannen achten het waarschijnlijker om op de PVV te stemmen dan vrouwen. De verklaarde variantie is 0.015. 1,5% van de waarschijnlijkheid van stemmen op de PVV wordt verklaard door leeftijd en geslacht.

Model 2 van tabel 5 toont de resultaten van de regressieanalyse voor hypothese 1b 'Hoe lager de sociaal-economische positie van mensen, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een rechts populistische partij te stemmen', gecontroleerd voor leeftijd en geslacht. Er is een significant negatieve relatie tussen sociale klasse en de waarschijnlijkheid van stemmen op de PVV ($B=-0.450$, $p<0.001$). Hoe lager de sociale klasse van mensen, des te waarschijnlijker zij het achten om op de PVV te stemmen. Er is ook een significant negatieve relatie tussen opleidingsniveau en de waarschijnlijkheid van stemmen op de PVV ($B=-0.394$, $p<0.001$). Hoe lager het opleidingsniveau van mensen, des te waarschijnlijker zij het achten om op de PVV te stemmen. Daarnaast neemt het effect van leeftijd op de waarschijnlijkheid van stemmen op de PVV toe, wanneer sociale klasse en opleidingsniveau worden toegevoegd aan de analyse ($B=-0.027$, $p<0.001$). De verklaarde variantie is 0.083. 8,3% van de waarschijnlijkheid van stemmen op de PVV kan worden verklaard door leeftijd, geslacht, sociale klasse en opleidingsniveau.

Model 3 van tabel 5 toont de resultaten van de regressieanalyse wanneer we onze derde controle variabele, positie op de links/rechts schaal, toevoegen. Er is een significant positieve relatie tussen positie op de links/rechts schaal en de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen ($B=0.350$, $p<0.001$). Hoe rechtser mensen zijn, hoe waarschijnlijker zij het achten om op de PVV te stemmen.

Tabel 5. Regressieanalyse waarschijnlijkheid van stemmen op de PVV

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5		Model 6		Model 7	
	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.
(Constant)	4.194***	0.337	7.552***	0.490	5.452***	0.515	2.792***	0.619	1.505*	0.666	0.437	0.656	-0.722	0.813
Leeftijd	-0.017***	0.005	-0.027***	0.005	-0.028***	0.005	-0.026***	0.005	-0.025***	0.004	-0.021***	0.004	-0.022***	0.004
Geslacht	-0.437**	0.158	-0.460**	0.152	-0.316*	0.147	-0.330*	0.144	-0.350*	0.143	-0.416**	0.138	-0.432**	0.138
Sociale klasse			-0.450***	0.087	-0.573***	0.084	-0.490***	0.083	-0.454***	0.083	-0.364***	0.081	-0.369***	0.081
Opleidingsniveau			-0.394***	0.077	-0.282***	0.075	-0.177*	0.075	-0.151*	0.074	-0.070	0.072	-0.044	0.073
Links/rechts schaal					0.350***	0.035	0.344***	0.034	0.345***	0.034	0.304***	0.033	0.288***	0.033
Politieke onvrede							0.810***	0.110	0.733***	0.110	0.498***	0.109	0.535***	0.110
Voorkeur directe democratie									0.353***	0.071	0.267***	0.069	0.252***	0.069
Eurosepsis										1.036***	0.115	1.043***	0.115	
Nationalisme											0.289*			
N	1230		1230		1230		1230		1230		1230		1230	
Adjusted R ²	0.015		0.083		0.153		0.188		0.204		0.253		0.256	

***p < 0.001, **p < 0.01, *p < 0.05

Daarnaast neemt het effect van geslacht op de waarschijnlijkheid van stemmen op de PVV af en wordt dit minder significant wanneer positie op de links/rechts schaal wordt toegevoegd ($B=-0.316$, $p<0.05$). Dit zou dus kunnen betekenen dat mannen zichzelf rechtser plaatsen op de links/rechts schaal dan vrouwen, waardoor het effect van geslacht op de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen dus sterk afneemt wanneer positie op de links/rechts schaal wordt meegenomen in de analyse. Het negatieve effect van sociale klasse wordt juist groter ($B=-0.537$, $p<0.001$). Er is hier waarschijnlijk sprake van een interactie-effect: iemand met een lage sociale klasse die zichzelf daarnaast rechtser plaatst op de links/rechts schaal heeft een nog grotere waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen dan iemand die zichzelf linkser op de links/rechts schaal plaatst. Daarnaast wordt het negatieve effect van opleidingsniveau kleiner ($B=-0.282$, $p<0.001$) als positie op de links/rechts schaal wordt toegevoegd. Dit wordt mogelijk verklaard doordat lager opgeleiden zichzelf rechtser plaatsen op de links/rechts schaal. Hierdoor loopt het effect van opleidingsniveau op de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen voor een deel via iemands positie op de links/rechts schaal en neemt het directe effect van opleidingsniveau dus af. De verklaarde variantie is 0.153. 15,3% van de waarschijnlijkheid van stemmen op de PVV kan worden verklaard door leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau en positie op de links/rechts schaal.

Model 4 van tabel 5 toont de resultaten van de regressieanalyse van hypothese 2b ‘Hoe ontevredener mensen zijn met de politiek, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een rechts populistische partij te stemmen’, gecontroleerd voor leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau en positie op de links/rechts schaal. Er is een significant positieve relatie tussen politieke onvrede en de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen ($B=0.810$, $p<0.001$). Hoe ontevredener mensen over de politiek zijn, hoe waarschijnlijker zij het achten om op de PVV te stemmen. Daarnaast neemt het negatieve effect van opleidingsniveau op de waarschijnlijkheid om op te PVV te stemmen af en wordt dit effect minder significant ($B=-0.177$, $p<0.05$), wanneer politieke onvrede wordt toegevoegd. De verklaarde variantie is 0.188. 18,8% van de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen, kan worden verklaard door leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau, positie op de links/rechts schaal en politieke onvrede.

Model 5 van tabel 5 toont de resultaten van de regressieanalyse voor hypothese 3b ‘Hoe meer mensen voor directe democratie zijn, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een rechts populistische partij te stemmen’, gecontroleerd voor leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau, positie op de links/rechts schaal en politieke onvrede. Er is een significant positieve relatie tussen voorkeur voor directe democratie en de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen ($B=0.353$, $p<0.001$). Mensen met een grotere voorkeur voor directe democratie achten het waarschijnlijker om op de PVV te stemmen. Daarnaast is te zien dat de positieve relatie tussen politieke onvrede en de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen na het toevoegen van directe democratie afneemt ($B=0.733$, $p<0.001$). Dit zou kunnen betekenen dat mensen die politiek ontevreden zijn ook een voorkeur voor directe democratie hebben. Het effect van politieke onvrede op de waarschijnlijkheid om op de PVV te

stemmen loopt dan dus gedeeltelijk via het hebben van een voorkeur voor directe democratie. De verklaarde variantie is 0.204. 20,4% van de waarschijnlijkheid van stemmen op de PVV kan worden verklaard door leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau, positie op de links/rechts schaal, politieke onvrede en voorkeur voor directe democratie.

Model 6 van tabel 5 toont de resultaten van de regressieanalyse voor hypothese 4b ‘Hoe groter de eurosceptis van mensen, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een rechts populistische partij te stemmen’, gecontroleerd voor leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau, positie op de links/rechts schaal, politieke onvrede en een voorkeur voor directe democratie. Er is een significant positieve relatie tussen eurosceptis en de waarschijnlijkheid van stemmen op de PVV ($B=1.036$, $p<0.001$). Hoe meer eurosceptisch mensen zijn, hoe waarschijnlijker zij het achten om op de PVV te stemmen. Daarnaast is te zien dat de relatie tussen opleidingsniveau en de waarschijnlijkheid van stemmen op de PVV na het toevoegen van eurosceptis niet langer significant is ($B=-0.070$, $p=0.337$). Het directe effect van opleidingsniveau op de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen valt weg door toevoeging van eurosceptis. Dit betekent dat het effect van opleidingsniveau op de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen indirect via politieke onvrede, voorkeur voor directe democratie en eurosceptis loopt. Mensen met politieke onvrede, voorkeur voor directe democratie en eurosceptis zouden dan dus lager opgeleid zijn. Ook nemen de effecten van zowel politieke onvrede ($B=0.498$, $p<0.001$) en voorkeur voor directe democratie ($B=0.267$, $P<0.001$) op de waarschijnlijkheid van stemmen op de PVV af na het toevoegen van eurosceptis. Dit zou kunnen betekenen dat politieke onvrede en een voorkeur voor directe democratie zich uiten in eurosceptis. De verklaarde variantie is 0.253. 25,3% van de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen, kan worden verklaard door leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau, positie op de links/rechts schaal, politieke onvrede, een voorkeur voor directe democratie en eurosceptis.

Model 7 van tabel 5 toont de resultaten van de regressieanalyse voor hypothese 5b ‘Hoe nationalistischer mensen zijn, hoe waarschijnlijker zij het achten om op een rechts populistische partij te stemmen’, gecontroleerd voor leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau, positie op de links/rechts schaal, politieke onvrede, voorkeur voor directe democratie en eurosceptis. Er is een significant positieve relatie tussen nationalisme en de waarschijnlijkheid van stemmen op de PVV ($B=0.289$, $p<0.05$). Hoe nationalistischer mensen zijn, des te waarschijnlijker zij het achten om op de PVV te stemmen. De verklaarde variantie is 0.256. 25,6% van de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen kan worden verklaard door leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau, positie op de links/rechts schaal, politieke onvrede, voorkeur voor directe democratie, eurosceptis en nationalisme.

Aan de hand van deze resultaten kan hypothese 1b gedeeltelijk worden bevestigd: sociale klasse heeft wel invloed op de waarschijnlijkheid van stemmen op de SP, opleidingsniveau niet. Hypothesen 2b, 3b, 4b en 5b worden volledig bevestigd.

Tabel 6. Regressieanalyse mediatie effecten waarschijnlijkheid van stemmen op de PVV

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5	
	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.
(Constant)	5.452***	0.515	2.792***	0.619	3.617***	0.596	2.797***	0.546	4.789***	0.700
Leeftijd	-0.028***	0.005	-0.026***	0.005	-0.026***	0.005	-0.022***	0.004	-0.028***	0.005
Geslacht	-0.316*	0.147	-0.330*	0.144	-0.342*	0.145	-0.407**	0.140	-0.326*	0.147
Sociale klasse	-0.573***	0.084	-0.490***	0.083	-0.521***	0.083	-0.423***	0.081	-0.578***	0.084
Opleidingsniveau	-0.282***	0.075	-0.177*	0.075	-0.239**	0.074	-0.137	0.073	-0.268***	0.076
Links/rechts schaal	0.350***	0.035	0.344***	0.034	0.350***	0.034	0.299***	0.033	0.340***	0.035
Politieke onvrede			0.810***	0.110						
Voorkeur directe democratie					0.420***	0.071				
Eurosepsis							1.241***	0.112		
Nationalisme									0.177	0.127
N	1230		1230		1230		1230		1230	
Adjusted R ²	0.153		0.188		0.175		0.230		0.154	

***p < 0.001, **p < 0.01, *p < 0.05

Tabel 6 toont wederom de resultaten van de regressieanalyses voor hypothesen met betrekking tot rechts populisme: 1b, 2b, 3b, 4b en 5b. Echter, in tegenstelling tot tabel 5 is hier alleen gecontroleerd voor de leeftijd, geslacht, links/rechts schaal en sociaal-economische status (sociale klasse en opleidingsniveau) om zo te kijken of er mediatie effecten zijn van politieke onvrede, voorkeur voor directe democratie, eurosceptis en nationalisme op sociaal-economische status. Dit mediatie effect wordt wederom onderzocht in combinatie met de eerder besproken resultaten uit tabel 4.

Model 1 van tabel 6 laat het directe effect van sociale klasse en opleidingsniveau op de waarschijnlijkheid van stemmen op de PVV zien (hypothese 1b), gecontroleerd voor leeftijd, geslacht en positie op de links/rechts schaal. Dit model komt overeen met model 3 in tabel 5 en zal om deze reden niet voor een tweede keer besproken worden.

Model 2 van tabel 6 laat zien wat er gebeurt met het effect van sociale klasse en opleidingsniveau wanneer politieke onvrede (hypothese 2b) wordt toegevoegd. Er is een significant positieve relatie tussen politieke onvrede en de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen ($B=0.810$, $p<0.001$). Mensen die meer politiek ontevreden zijn achten het waarschijnlijker om op de PVV te stemmen. Het effect van sociale klasse op de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen neemt af ten opzichte van model 1 van tabel 6 ($B=-0.573$, $p<0.001$; $B=-0.490$, $p<0.001$). Ook het effect van opleidingsniveau neemt af en wordt minder significant ten opzichte van model 1 van tabel 6 ($B=-0.282$, $p<0.001$; $B=-0.177$, $p<0.05$). De verklaarde variantie is 0.188. 18,8% van de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen, kan worden verklaard door leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau, positie op de links/rechts schaal en politieke onvrede. Uit bovenstaande resultaten, gecombineerd met de eerder besproken resultaten van model 1 van tabel 4, blijkt dus dat het effect van sociale klasse en opleidingsniveau gedeeltelijk via politieke onvrede loopt: de relatie tussen sociaal-economische status en de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen, wordt gemedieerd door politieke onvrede.

Model 3 van tabel 6 laat zien wat er gebeurt met het effect van sociale klasse en opleidingsniveau wanneer voorkeur voor directe democratie (hypothese 3b) wordt toegevoegd. Er is een significant positieve relatie tussen voorkeur voor directe democratie en de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen ($B=0.420$, $p<0.001$). Mensen met een grotere voorkeur voor directe democratie achten het waarschijnlijker om op de PVV te stemmen. Daarnaast neemt het effect van sociale klasse op de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen af ten opzichte van model 1 van tabel 6 ($B=-0.573$, $p<0.001$; $B=-0.521$, $p<0.001$). Ook het effect van opleidingsniveau neemt af en wordt minder significant ten opzichte van model 1 van tabel 6 ($B=-0.282$, $p<0.001$; $B=-0.239$, $p<0.01$). De verklaarde variantie is 0.175. 17,5% van de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen, kan worden verklaard door leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau, positie op de links/rechts schaal en voorkeur voor directe democratie. Uit bovenstaande resultaten, gecombineerd met de eerder besproken resultaten van model 2 van tabel 4, blijkt dus dat het effect van sociale klasse en opleidingsniveau gedeeltelijk via voorkeur voor directe democratie loopt: de relatie tussen sociaal-economische status en

de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen, wordt gemedieerd door voorkeur voor directe democratie.

Model 4 van tabel 6 laat zien wat er gebeurt met het effect van sociale klasse en opleidingsniveau wanneer eurosceptis (hypothese 4b) wordt toegevoegd. Er is een significant positieve relatie tussen eurosceptis en de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen ($B=1.241$, $p<0.001$). Mensen die meer eurosceptisch zijn, achten het waarschijnlijker om op de PVV te stemmen. Daarnaast neemt het effect van sociale klasse op de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen af ten opzichte van model 1 ($B=-0.573$, $p<0.001$; $B=-0.423$, $p<0.001$). Het effect van opleidingsniveau is niet meer significant wanneer eurosceptis wordt toegevoegd ($B=-0.137$, $p=0.059$). De verklaarde variantie is 0.230. 23% van de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen kan verklaard worden door leeftijd, geslacht, sociale klasse, opleidingsniveau, positie op de links/rechts schaal en eurosceptis. Uit bovenstaande resultaten, gecombineerd met de eerder besproken resultaten van model 3 van tabel 4, blijkt dus dat het effect van sociale klasse en opleidingsniveau gedeeltelijk via eurosceptis loopt: de relatie tussen sociaal-economische status en de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen, wordt gemedieerd door eurosceptis.

Model 5 van tabel 6 laat zien wat er gebeurt met het effect van sociale klasse en opleidingsniveau wanneer nationalisme (hypothese 5b) wordt toegevoegd. Er is geen significante relatie tussen nationalisme en de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen ($B=0.177$, $p=0.163$). Ook de effecten van sociale klasse en opleidingsniveau op de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen blijven onveranderd, nationalisme heeft dus geen mediërend effect op sociaal-economische status. De relatie tussen sociaal-economische status en de waarschijnlijkheid om op de PVV te stemmen wordt dus, los van het feit dat er uit model 4 van tabel 4 wel een significant negatief effect van sociaal-economische status op nationalisme naar voren kwam, niet gemedieerd door nationalisme.

Conclusie en discussie

De vraag die in deze scriptie centraal stond, was: *‘Welke overeenkomstige opvattingen en kenmerken vertonen Nederlanders die het waarschijnlijk achten in de toekomst op links of op rechts populistische partijen te stemmen?’*. We verwachtten dat sociaal-economische status (sociale klasse en opleidingsniveau), politieke ontevredenheid, een voorkeur voor directe democratie, eurosceptis en nationalisme overeenkomstige kenmerken en opvattingen van deze Nederlanders waren. Aan de hand van dit onderzoek concluderen we dat alleen sociale klasse en een voorkeur voor directe democratie overeenkomstige kenmerken en opvattingen zijn van Nederlanders die het waarschijnlijk achten in de toekomst op een links of rechts populistische partijen te stemmen.

We hebben gebruik gemaakt van een aangepaste versie van het congruency model of political preference. De originele theorie stelt dat kiezers stemmen op politici en partijen die overeenkomen met hun eigen persoonlijkheid en normen en waarden. Onze aangepaste theorie veronderstelt dat kenmerken en opvattingen van de kiezer bepalend zijn voor de partij waarop zij stemmen. Men zou stemmen op een partij die overeenkomsten vertoont met zijn eigen kenmerken en opvattingen. Voor de opvattingen en kenmerken die wij getoetst hebben blijkt dat deze theorie niet goed op gaat voor de SP. Er zijn weinig overeenkomsten tussen de opvattingen en kenmerken van de SP en die van hun kiezers. Alleen een voorkeur voor directe democratie lijkt een overeenkomstig kenmerk te zijn, de andere door ons onderzochte kenmerken komen niet overeen. Voor de PVV blijkt deze theorie wel goed op te gaan. Zowel politieke ontevredenheid, een voorkeur voor directe democratie, eurosceptis als nationalisme blijken overeenkomstige kenmerken en opvattingen te zijn tussen de PVV en haar kiezers. We kunnen dus stellen dat de aangepaste versie van het congruency model of political preference niet altijd op gaat.

Een tweede theorie die wij gebruikt hebben gaat over de maatschappelijke positie van kiezers. Deze theorie stelt dat kiezers van populistische partijen vooral laagopgeleid zouden zijn, en dat dit het gevolg is van de diplomademocratie. Het gevolg van deze diplomademocratie, waarin veelal hoogopgeleiden vertegenwoordigd zijn, is ontevredenheid onder laagopgeleiden. Laagopgeleiden zijn dus nauwelijks vertegenwoordigd in de Nederlandse politiek en willen door populistisch te stemmen hun invloed vergroten. Voor de SP blijkt dat deze theorie niet bevestigd kan worden. Mensen die laag opgeleid zijn achten het niet waarschijnlijker om op de SP te stemmen. Voor de PVV kunnen we deze theorie wel bevestigen. Kriesi et al (2006) hebben het hierbij ook over de ‘verliezers’ van de globalisatie. Mensen met een laag opleidingsniveau en een lage sociale klasse zouden onder deze ‘verliezers’ vallen. Deze mensen zijn kwetsbaar en populistische partijen zouden inspelen op de belangen van de ‘verliezers’. Deze theorie kan zowel voor de SP als voor de PVV bevestigd worden, maar dit geldt alleen voor sociale klasse. Mensen met een lage sociale klasse achten het waarschijnlijker om op deze partijen te stemmen.

Een derde theorie gaat over politieke ontevredenheid. Het populisme legt de nadruk op de

tegenstelling tussen de corrupte elite en het gewone volk. De corrupte elite zou de belangen van het volk niet goed representeren en populistten willen invloed verkrijgen door in te gaan tegen de gevestigde politieke ideeën. Uit dit onderzoek is gebleken dat deze theorie wel opgaat voor de PVV, maar niet voor de SP. Mensen die politiek ontevreden zijn, achten het wel waarschijnlijker om op de PVV te stemmen, maar achten het niet waarschijnlijker om op de SP te stemmen.

Een volgende theorie gaat over een voorkeur voor directe democratie. Populisten willen de macht en het politieke besluitvormingsproces weer teruggeven aan ‘het volk’, bijvoorbeeld door referenda. Deze theorie wordt zowel voor de SP als de PVV bevestigd. Mensen die een voorkeur hebben voor directe democratie achten het waarschijnlijker om op de SP of op de PVV te stemmen.

Een vierde theorie die wij hebben gebruikt gaat over eurosceptis. Rechts populistten willen de nationale cultuur en samenleving beschermen tegen vreemden en zijn dan ook tegen immigratie en meer politieke integratie in de EU. Links populistten zijn eurosceptisch omdat Europese integratie voor de overheid zou betekenen dat ze moeilijker economische markten kunnen controleren en reguleren om kapitalisme tegen te gaan. Voor de SP kan deze theorie niet bevestigd worden. Mensen die meer eurosceptisch zijn achten het niet waarschijnlijker om op de SP te stemmen. Voor de PVV kan deze theorie wel bevestigd worden. Mensen die meer eurosceptisch zijn, achten het waarschijnlijker om op de PVV te stemmen.

De vijfde theorie gaat over nationalisme. Nationalisme kan als een ander kenmerk van het populisme gezien worden. Voor links populistten komt dit door *civic-nationalism* en voor rechts populistten komt dit door *ethnic-nationalism*. Voor de SP is gebleken dat deze theorie niet op gaat. Mensen die nationalistisch zijn achten het niet waarschijnlijker om op de SP te stemmen. Voor de PVV wordt deze theorie wel bevestigd. Mensen die nationalistisch zijn achten het waarschijnlijker om op de PVV te stemmen. Echter, deze relatie is alleen te zien wanneer ook de andere kenmerken en opvattingen (politieke onvrede, directe democratie en eurosceptis) mee worden genomen.

De laatste theorie die wij gebruiken stelt dat de sociaal-economische status van mensen invloed kan hebben op de opvattingen van mensen die het waarschijnlijk achten om op een populistische partij te stemmen. De sociaal-economische status (sociale klasse en opleidingsniveau) zou dan invloed hebben op politieke ontevredenheid, voorkeur voor directe democratie, eurosceptis en nationalisme. Sociaal-economische status zou dan dus niet alleen een direct, maar ook een indirect effect hebben op de waarschijnlijkheid van stemmen op een links of een rechts populistische partij. Uit de resultaten blijkt dat zowel sociale klasse als opleidingsniveau samenhangen met politieke ontevredenheid, een voorkeur voor directe democratie en eurosceptis. De directe invloed van sociaal-economische status op hoe waarschijnlijk men het acht om op de SP of de PVV te stemmen neemt af wanneer een van deze kenmerken of opvattingen toegevoegd wordt. Voor nationalisme hebben we alleen een relatie gevonden met opleidingsniveau waardoor we niet kunnen stellen dat de theorie helemaal bevestigd wordt. Sociaal-economische status heeft dus gedeeltelijk invloed op hoe nationalistisch mensen zijn.

Uiteindelijk blijkt dus dat er maar enkele overeenkomstige opvattingen en kenmerken zijn tussen mensen die het waarschijnlijk achten om op de SP of op de PVV te stemmen in de toekomst, namelijk alleen sociale klasse en voorkeur voor directe democratie.

Wij hebben in dit onderzoek alleen gekeken naar hoe waarschijnlijk mensen het achten om op de SP of op de PVV te stemmen en niet naar daadwerkelijke SP of PVV-stemmers. We kunnen dus geen uitspraken doen over daadwerkelijke kiezers van deze partijen. In vervolgonderzoek zou wel gekeken kunnen worden naar daadwerkelijke SP of PVV-stemmers om zo nog een beter beeld te krijgen van wat voor mensen dit zijn. Het onderzoek maakt daarnaast niet geheel duidelijk of mensen het waarschijnlijk achten om op de SP of de PVV te stemmen vanwege het populisme of vanwege hun plaats op de links/rechts schaal. In vervolgonderzoek kan hier rekening mee gehouden worden. Dit kan bijvoorbeeld door te kijken naar in hoeverre er overeenkomsten en verschillen zijn tussen kenmerken en opvattingen die passen bij het populisme en de plaats op de links/rechts schaal.

In dit onderzoek zijn ook nog andere implicaties naar voren gekomen. Ten eerste de operationalisering van sociaal-economische status. Voor de sociaal-economische status hebben wij alleen opleidingsniveau en sociale klasse gebruikt. Hoewel inkomen vaak ook genoemd wordt bij sociaal-economische status, hebben wij inkomen dus buiten beschouwing gelaten. We hebben dit gedaan omdat het met onze dataset niet mogelijk was inkomen mee te nemen. Onze operationalisering van sociaal-economische status heeft dus een beperking. In vervolgonderzoek zou het goed zijn om inkomen wel mee te nemen zodat er nog een beter beeld geschetst kan worden van de invloed van sociaal-economische status op het stemmen op populistische partijen.

Ook de operationalisering van nationalisme die wij gebruikt hebben heeft een beperking. In de theorie hebben we onderscheid gemaakt tussen *civic-nationalism* en *ethnic-nationalism*. Echter, de variabelen die wij gebruikt hebben om nationalisme te meten sluiten voornamelijk aan bij *ethnic-nationalism*. In vervolgonderzoek zou hier rekening mee gehouden kunnen worden door variabelen te kiezen die ook goed bij *civic-nationalism* aansluiten.

Een ander opvallend punt zit in de verschillen in resultaten tussen opleidingsniveau en sociale klasse. Waar wij verwachtten dat deze beide veel invloed zouden hebben en in dezelfde richting zouden lopen, is dit niet het geval. Het blijkt dus dat opleidingsniveau en sociale klasse niet altijd vergelijkbaar zijn met elkaar en andere uitkomsten kunnen veroorzaken. Dit valt te verklaren door de ontwikkelingen van de afgelopen jaren. We leven in een samenleving waarin sociale klasse niet per se meer bepalend is voor het opleidingsniveau en de status van mensen (Beer, 2013). Daarnaast wil een bepaald opleidingsniveau ook niet zeggen dat iemand in een bepaalde sociale klasse zit. Deze begrippen kunnen dus meer los van elkaar gezien worden en kunnen daardoor andere uitkomsten veroorzaken.

Nog een implicatie gaat over de opvattingen en kenmerken die wij gebruikt hebben in onze

scriptie. Het feit dat wij weinig overeenkomsten hebben gevonden in de opvattingen en kenmerken van mensen die het waarschijnlijk achten om op de SP of de PVV te stemmen wil niet zeggen dat er geen andere opvattingen en kenmerken zijn die wel overeenkomen tussen deze mensen. In vervolgonderzoek zouden er dan ook meer of andere opvattingen en kernmerken meegenomen kunnen worden zodat hier een beter beeld over geschetst kan worden.

Een laatste implicatie heeft te maken met de vraag hoe waarschijnlijk iemand het acht om op de SP of de PVV te stemmen in de toekomst. Aan de hand van deze vraag kunnen we wel een idee krijgen van hoe waarschijnlijk iemand het acht om op die partij te stemmen, alleen zegt dit niets over hoe waarschijnlijk deze persoon het acht om op een andere partij te stemmen. Het zou mogelijk kunnen zijn dat iemand op de vraag: ‘hoe waarschijnlijk acht u het om in de toekomst op de PVV te stemmen?’ met een 8 antwoordt. Het zou ook mogelijk zijn dat dezelfde persoon op de vraag: ‘hoe waarschijnlijk acht u het om in de toekomst op de VVD te stemmen?’ met een 9 beantwoordt. In dat geval is de kans groter dat deze persoon op de VVD stemt en dus niet op de rechts populistische PVV en de opvattingen en kenmerken van deze persoon dus beter bij een andere partij passen dan bij een rechts populistische partij.

Hoewel we met ons onderzoek er niet achter zijn gekomen wat de overeenkomstige opvattingen en kenmerken van daadwerkelijke SP en PVV-stemmers zijn, hebben we toch een stap in de goede richting gezet. In toekomstig onderzoek over de overeenkomstige opvattingen en kenmerken van SP en PVV-stemmers kunnen de door ons verkregen resultaten wel als een basis dienen waarop voortgebouwd kan worden.

Bronnen

Abts, K., & Rummens, S. (2007). Populism versus democracy. *Political Studies*, 55(2), 405-424.

Achterberg, P. (2006). Het einde van links en rechts: realiteit of populaire mythe. *Mens & Maatschappij*, 81(1), 51-63.

Akkerman, A., Mudde, C., & Zaslove, A. (2014). How populist are the people? Measuring populist attitudes in voters. *Comparative political studies*, 47(9), 1324-1353.

Barr, R. R. (2009). Populists, outsiders and anti-establishment politics. *Party Politics*, 15, 29-48

Beer, P. D. (2013). Nieuwe ongelijkheid in een 'winner take all'-samenleving. *Socialisme en Democratie*, 70(3), 34-45.

Bovens, M. A. (2006). De diplomademocratie: Over de spanning tussen meritocratie en democratie. *B en M: tijdschrift voor beleid, politiek en maatschappij*, 33(4), 205-218.

Bovens, M.A.P., & A.C. Wille (2011). *Diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie* (tweede druk). Bert Bakker: Amsterdam. Hoofdstuk 6

https://knav.nl/shared/resources/actueel/bestanden/110314_Populisme_Bovens.pdf

Brack, N. (2014). Het Front National en de Europese verkiezingen van 2014. *Res publica*, 56(3).

Brummelman, I. W. (2016). *Familiesolidariteit in Nederland in een vergelijkend perspectief* (Master's thesis).

Canovan, M. (2002). *Taking politics to the people: Populism as the ideology of democracy*. In *Democracies and the populist challenge* (pp. 25-44). Palgrave Macmillan UK.

Caprara, G. V., & Zimbardo, P. G. (2004). Personalizing politics: a congruency model of political preference. *American psychologist*, 59(7), 581.

Donovan, T., & Karp, J. A. (2006). Popular support for direct democracy. *Party Politics*, 12(5), 671-688.

Elchardus, M., & Spruyt, B. (2012). Populisme en de zorg over de samenleving. *Sociologie*, 8(1), 107-126.

Feliks, L., & Vergeldt, N. L. (2014). *Het effect van verschillende soorten vriendschappen in de klas op de interetnische attitudes van Nederlandse jongeren* (Bachelor's thesis).

Fhearraigh, D. (2012). SYRIZA and the rise of radical left-reformism in Europe. *Irish Marxist Review*, 1(2), 103-109.

Galenkamp, H., Plaisier, I., Huisman, M., Braam, A. W., & Deeg, D. J. H. (2012). Trends in gezondheid en het belang van zelfredzaamheid bij zelfstandig wonende ouderen. *Advies Raad voor de Volksgezondheid & Zorg*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam/VU Medisch Centrum, februari.

Halikiopoulou, D., Nanou, K., & Vasilopoulou, S. (2012). The paradox of nationalism: The common denominator of radical right and radical left euroscepticism. *European journal of political research*, 51(4), 504-539.

Haller, A. O., & Portes, A. (1973). Status attainment processes. *Sociology of education*, 46(1), 51-91.

Hooghe, L., Marks, G., & Wilson, C. J. (2002). Does left/right structure party positions on European integration?. *Comparative political studies*, 35(8), 965-989.

Hutten, A. E. (2015). *Populistische Strubbelingen of Ideologische Strijd: een casestudie naar de verklaring voor Eurosceptis bij de Spaanse 15 mei-beweging en de politieke partij Podemos* (Master's thesis). Verkregen van: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/324499>

Inglehart, R., & Norris, P. (2016). *Trump, Brexit, and the rise of Populism: Economic have-nots and cultural backlash*. HKS Faculty Research Working Paper Series RWP16-026.

Ivarsflaten, E. (2008). What unites right-wing populists in Western Europe? Re-examining grievance mobilization models in seven successful cases. *Comparative Political Studies*, 41(1), 3-23.

Jagers, J. (2006). *De stem van het volk. Populisme als concept getest bij Vlaamse politieke partijen*. Politieke Wetenschappen. Antwerpen, Universiteit Antwerpen.

Kiesraad (2012). *Verkiezingsuitslagen Tweede Kamer 2012 - Nederland*. Verkregen op 05-04-2017 van <http://www.verkiezingsuitslagen.nl/Na1918/Verkiezingsuitslagen.aspx?VerkiezingsTypeId=1>

Kiesraad (2017). *Officiële uitslag Tweede Kamerverkiezing 15 maart 2017*. Verkregen op 05-04-2017 van <https://www.kiesraad.nl/actueel/nieuws/2017/03/20/officiële-uitslag-tweede-kamerverkiezing-15-maart-2017>

Kriesi, H., & Pappas, T. S. (Eds.). (2015). *European populism in the shadow of the great recession*. Colchester: Ecpr Press.

Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschie, S., & Frey, T. (2006). Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared. *European Journal of Political Research*, 45(6), 921-956.

Krouwel, A., & Abts, K. (2007). Varieties of Euroscepticism and populist mobilization: transforming attitudes from mild Euroscepticism to harsh Eurocynicism. *Acta politica*, 42(2-3), 252-270.

Kunst, A. E., Dalstra, J. A., Bos, V., Mackenbach, J. P., Otten, F. W. J., & Geurts, J. J. M. (2005). *Ontwikkeling en toepassing van indicatoren van sociaal-economische status binnen het Gezondheidsstatistisch Bestand*. Centraal Bureau voor de Statistiek.

Lecours, A. (2000). Ethnic and civic nationalism: towards a new dimension. *Space and Polity*, 4(2), 153-166.

Leeuwen, M. V. (2016). Man van het volk. 'Stijl en imago van Geert Wilders. *Tekstblad. Tijdschrift over Tekst en Communicatie*, 22, 6.

Lucardie, A. P. M. (2007). Rechts-extremisme, populisme of democratisch patriotisme. *Opmerkingen over de politieke plaatsbepaling van de Partij voor de Vrijheid en Trots op Nederland*, 176-190.

Lynch, P., Whitaker, R., & Loomes, G. (2012). The UK Independence Party: Understanding a niche party's strategy, candidates and supporters. *Parliamentary Affairs*, 65(4), 733-757.

McClosky, H., & Chong, D. (1985). Similarities and differences between left-wing and right-wing radicals. *British Journal of Political Science*, 15(03), 329-363.

Mol, B. M. A. (2012). *Het Front National en de Partij voor de Vrijheid. Een internationale vergelijking tussen twee rechts-populistische partijen* (Master's thesis). Verkregen van: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/254699>

Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(3), 541–563.

Otjes, S., & Louwerse, T. (2015). Populists in parliament: comparing left-wing and right-wing populism in the Netherlands. *Political Studies*, 63(1), 60-79.

Parlement & Politiek (z.d.-a). *LPF en Tweede Kamerverkiezingen 2002*. Verkregen op 24-02-2017 van http://www.parlement.com/id/vhl8kxlobhzt/lpf_en_tweede_kamerverkiezingen_2002

Parlement & Politiek (z.d.-b). *Socialistische Partij (SP)*. Verkregen op 24-02-2017 van https://www.parlement.com/id/vh8lnhrouwy6/socialistische_partij_sp

Pauwels, T., & Marien, S. (2010). *Populist voters and direct democracy. The silent majority in search for a voice?* Politicologenetmaal, Leuven

PVV (z.d.-a). *Verkiezingspamflet*. Verkregen op 12-05-2017 van <https://pvv.nl/index.php/component/content/article.html?id=1529:verkiezingspamflet>

PVV (z.d.-b). *Verkiezingsprogramma 2017-2021 PVV*. Verkregen op 12-05-2017 van <https://www.pvv.nl/images/Conceptverkiezingsprogramma.pdf>

PVV-Europa (z.d.) *Onze standpunten*. Verkregen op 12-05-2017 van <https://www.pvv-europa.nl/standpunten>

Ramiro, L. (2016). Support for radical left parties in Western Europe: social background, ideology and political orientations. *European Political Science Review*, 8(1), 1-23.

Schedler, A. (1996). Anti-political-establishment parties. *Party politics*, 2(3), 291-312.

SCP (z.d.). *Nationaal kiezersonderzoek (NKO)*. Verkregen op 25-04-2017 van https://www.scp.nl/Onderzoek/Bronnen/Beknopte_onderzoeksbeschrijvingen/Nationaal_kiezersonderzoek_NKO

SP (z.d. a). *Europees beleid*. Verkregen op 12-05-2017 van <https://www.sp.nl/onderwerp/europees-beleid>

SP (z.d. b). *Heel de mens - Alternatieven voor Brutopia*. Verkregen op 12-05-2017 van <https://www.sp.nl/publicatie/heel-de-mens/alternatieven>

SP (z.d. c). *SP verkiezingsprogramma 2017*. Verkregen op 12-05-2017 van <https://programma.sp.nl/hoofdstuk/1-pak-de-macht>

Stavrakakis, Y., & Katsambekis, G. (2014). Left-wing populism in the European periphery: the case of SYRIZA. *Journal of Political Ideologies*, 19(2), 119-142.

Stilz, A. (2009). Civic nationalism and language policy. *Philosophy & public affairs*, 37(3), 257-292.

Uitermark, J., Oudenampsen, M., van Heerikhuizen, B., & van Reekum, R. (2012). Populisme en de sociologische verbeelding. *Sociologie*, 8(1), 3-12.

Visser, M., Jaspers, E., & Kraaykamp, G. (2012). Extreme politieke oriëntaties in Europa-Verklaringen op micro-en macroniveau. *Mens en maatschappij*, 87(3), 302-329

Vossen, K. (2012). Van marginaal naar mainstream? Populisme in de Nederlandse geschiedenis. *BMGN-Low Countries Historical Review*, 127(2).

Wilders, G. (2005) *Onafhankelijkheidsverklaring*. Verkregen op 12-05-2017 van http://pubnpp.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/beginselprogramma/pvvonafh2005/2005_pvv_onaf.pdf

Wolfram, D. J. (2012). Populisme verleden tijd?. *BMGN-Low Countries Historical Review*, 127(2).

Zhirkov, K. (2014). Nativist but not alienated: A comparative perspective on the radical right vote in Western Europe. *Party Politics*, 20(2), 286–296.

Appendix

Tabel 7. Regressieanalyse met dummy variabelen waarschijnlijkheid van stemmen op de SP

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5		Model 6		Model 7	
	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.
(Constant)	5.260***	0.358	4.808***	0.603	9.308***	0.565	9.355***	0.637	8.671***	0.670	8.567***	0.674	8.061***	0.829
Leeftijd	-0.033***	0.005	-0.032***	0.005	-0.030***	0.005	-0.030***	0.005	-0.029***	0.004	-0.029***	0.005	-0.029***	0.005
Geslacht	0.503**	0.167	0.522**	0.166	0.229	0.144	0.229	0.144	0.216	0.143	0.205	0.144	0.198	0.144
Sociale klasse (ref = middle class)														
Working class			1.292***	0.257	0.864***	0.223	0.867***	0.224	0.830***	0.223	0.798***	0.224	0.806***	0.224
Upper working class			0.708**	0.261	0.083	0.228	0.086	0.228	0.075	0.227	0.066	0.227	0.062	0.227
Upper middle class			-0.968***	0.238	-0.744***	0.206	-0.746***	0.206	-0.724***	0.205	-0.712**	0.205	-0.718***	0.205
Upper class			-1.628**	0.514	-0.999*	0.445	-1.002*	0.445	-0.958*	0.444	-0.954*	0.443	-0.951*	0.443
Opleidingsniveau (ref = elementary)														
Lower vocational			-0.153	0.469	-0.263	0.405	-0.263	0.405	-0.330	0.404	-0.326	0.404	-0.329	0.404
Secondary			0.149	0.551	-0.197	0.476	-0.198	0.476	-0.213	0.474	-0.201	0.474	-0.188	0.474
Higher secondary			0.133	0.441	-0.155	0.381	-0.157	0.381	-0.191	0.380	-0.174	0.380	-0.151	0.381
University			0.648	0.456	-0.185	0.396	-0.193	0.398	-0.176	0.397	-0.130	0.398	-0.091	0.400
Links/rechts schaal														
Politieke onvrede														
Voorkeur directe democratie														
Euroceptsis														
Nationalisme														
N	1230		1230		1230		1230		1230		1230		1230	
Adjusted R2	0.040		0.080		0.315		0.314		0.319		0.320		0.320	

***p < 0.001, **p < 0.01, *p < 0.05

Tabel 8. Regressieanalyse met dummy variabelen waarschijnlijkheid van stemmen op de PVV

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5		Model 6		Model 7	
	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.	B	s.e.
(Constant)	4.194***	0.337	5.245***	0.554	3.084***	0.580	0.953	0.640	-0.077	0.670	-0.737*	0.654	-1.873*	0.803
Leeftijd	-0.017***	0.005	-0.025***	0.005	-0.026***	0.005	-0.025***	0.005	-0.024***	0.004	-0.020***	0.004	-0.021***	0.004
Geslacht	-0.437**	0.158	-0.468**	0.152	-0.327*	0.148	-0.344*	0.145	-0.363*	0.143	-0.432**	0.139	-0.448**	0.139
Sociale klasse (ref = middle class)														
Working class			1.075***	0.236	1.281***	0.229	1.174***	0.225	1.120***	0.223	0.919***	0.218	0.936***	0.217
Upper working class			-0.214	0.240	0.086	0.234	-0.026	0.229	-0.043	0.227	-0.099	0.221	-0.107	0.220
Upper middle class			-0.228	0.219	-0.335	0.211	-0.260	0.207	-0.227	0.205	-0.152	0.199	-0.166	0.199
Upper class			-0.842	0.472	-1.144*	0.456	-1.021*	0.448	-0.954*	0.444	-0.931*	0.430	-0.923*	0.429
Opleidingsniveau (ref = elementary)														
Lower vocational			0.151	0.431	0.204	0.416	0.185	0.407	0.083	0.404	0.110	0.392	0.102	0.391
Secondary			-1.004*	0.506	-0.837	0.488	-0.787	0.479	-0.810	0.474	-0.733	0.460	-0.704	0.459
Higher secondary			-0.252	0.405	-0.114	0.391	-0.010	0.383	-0.061	0.380	0.047	0.369	0.098	0.368
University			-1.346**	0.419	-0.946*	0.406	-0.603	0.401	-0.578	0.397	-0.283	0.386	-0.197	0.387
Links/rechts schaal						0.332***	0.035	0.329***	0.034	0.331***	0.034	0.294***	0.033	0.277***
Politieke onvrede							0.796***	0.110	0.726***	0.110	0.502***	0.110	0.540***	0.111
Voorkeur directe democratie								0.339***	0.071	0.257***	0.069	0.244***	0.069	
Euroceptsis										1.023***	0.115	1.030***	0.115	
Nationalisme												0.292*	0.120	
N	1230		1230		1230		1230		1230		1230		1230	
Adjusted R2	0.015		0.101		0.163		0.197		0.211		0.259		0.262	

***p<0.001, **p<0.01, *p<0.05